

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Mari Koldits

Eesti Vabariigi väliskaubandus Teise maailmasõja algusajal 1939-1940

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Jaak Valge, PhD

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus. Historiograafia ja allikad	3
1. Väliskaubandus Eesti Vabariigis 1930. aastatel	9
2. Poliitiline olukord Teise maailmasõja alguses	13
3. Eesti Vabariigi väliskaubandus Teise maailmasõja alguses	17
3.1. Eesti Vabariigi väliskaubandus 1939. aastal	17
3.2 Eesti Vabariigi väliskaubandus 1940. aastal	29
Kokkuvõte	38
Summary	40
Kasutatud kirjandus ja allikad	43
Lisad	46
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	52

Sissejuhatus. Historiograafia ja allikad

Kaubandussuhteid välisriikidega vajab iga riik, kuna kõiki rahvale vajalikke tooteid ning tooraineid ei ole mõistlik ega ka võimalik hankida kodumaalt. Kaubavahetus annab võimaluse heaolu kasvuks nii müüjariigile, kus saadakse müüdud kaupade eest tulu, kui ka ostjariigile, kuna teatud kaupad on soodsam osta välismaalt kui toota kodumaistes oludes. Nii sõltuvad riikide väliskaubanduslikud suhted lisaks riigi tootmisstruktuurist ka poliitilistest suhetest, geograafilisest asendist ja muudest teguritest. 1930. aastatel importis Eesti kõige rohkem kaupa tööstusriikidest Saksamaalt ning Suurbritanniast, kuna Eesti toodang ise oli suures osas põllumajanduslik. Ka Eesti kaupade tarbijateks olid just suure turuga tööstusriigid. Eestile sarnaste üsna põllumajanduslike naaberriikidega olid kaubandussuhted lähedase tootmisstruktuuri tõttu tagasihoidlikumad. Nõukogude Liiduga pidurdas kaubandussuhete arendamist aga eelkõige naaberriigi poliitika.

Väliskaubandussuhted mõjutavad olulisel määral riigi majanduselu, luues võimalusi laiendada kodumaise toodangu turgu ning osta sisse vajalikke ressursse, mida kodumaal napib.

Eesti Vabariigi väliskaubandust kahe maailmasõja vahelisel perioodil on uurinud mitmed autorid, kuid Teise maailmasõja aegne periood on jäänud seni piisava tähelepanuta. Tõsi, selle perioodi väliskaubandust on puudutatud mitmetes raamatutes ning artiklites, mis Eesti väliskaubandust või majanduselu kahe maailmasõja vahelisel perioodil kajastavad, kuid vaid põgusalt.¹

Põhjaliku ülevaate aastate 1918-1940 väliskaubandusest annab Maie Pihlamägi raamat „Väikeriik Maailmaturul. Eesti väliskaubandus 1918-1940“. Töö kirjutamise seisukohalt on oluliseks peatükiks „Eesti kaubandussuhted tähtsamate partnerriikidega 1918-1940.“ Selles peatükis on kirjeldatud Eesti kaubavahetust Saksamaa, Suurbritannia, Nõukogude Liidu ning teiste olulisemate kaubanduspartneritega. Ka Eesti väliskaubanduse struktuurist annab raamat hea ülevaate. Muuhulgas kirjutatakse teoses ka 1939. ning 1940. aastatel sõlmitud väliskaubanduslepingutest Eesti ning teiste riikide vahel. Samas puudub selge ülevaade väliskaubanduse käibest 1940. aastal, sest suurem osa raamatus välja toodud tabelitest lõppevad

¹ Üheks põhjuseks miks 1939-1940. aasta Eesti väliskaubandust vähem käsitletud on, võib olla asjaolu, et selle perioodi statistikat väliskaubanduse kohta ei ole publitseeritud. Riigi Statistika Keskbüroo avaldas aastaraamatuid väliskaubanduse statistika kohta, kuid viimane avaldatud aastaraamatutest käsitles 1938. väliskaubandust. Need aastaraamatud sisaldavad põhjalikke andmeid nii sisse- kui ka väljaveo kohta.

1939. aasta andmetega. Ka 1939. aasta väliskaubanduse käibe kohta leiab rohkem informatsiooni terve aasta lõikes, mitte aga eraldi kuude kaupa.²

Eesti väliskaubandust käsitlevaid artikleid on Maie Pihlamägi avaldanud ka ajakirjas *Acta Historica Tallinnensia*. Ajakirja kolmandas, 1999. aastal ilmunud numbris on avaldatud Pihlamäe artikkel „Eesti kaubandussuhted Suurbritanniaga aastal 1918-1940“³. Artiklis vaadeldakse kaubavahetust kogu kahe maailmasõja vahelise perioodi jooksul, 1939. aasta kohta on välja toodud kahe riigi vahelise kaubanduse käive, 1940. aasta kohta enam mitte. Autor toob aga välja, et peale Teise maailmasõja algust ei olnud enam võimalik kasutada traditsioonilisi kaubateid ning et 1940. aasta esimesel poolel Eesti Vabariigi ning Suurbritannia vaheline kaubavahetus soikus. Pihlamäe artiklis „Eesti kaubad põhjanaaber Soome turul 1920. ja 1930. aastatel“⁴ on muuhulgas olemas ka ülevaade kaubavahetusest Soomega peale Teise maailmasõja algust. Autor on kirjutanud, et kuna Eesti kaupade väljavedu Suurbritanniasse oli raskendatud, kasvas sõja alguses Soome turu osatähtsus Eesti kaupade müügituruna. Artiklis on kirjutatud ka Eesti ning Soome kaubavahetusest 1940. aasta esimesel poolel. 1940. aasta 30. aprillil sõlmiti kahe riigi vahel kliiringlepe, artiklis kajastatakse ka Eesti valitsuse poolsest kaubandussuhete ülesütlemisest 1940. aasta juulis. Nii Soome kui ka Suurbritannia kaubavahetust käsitlevad artiklid sarnanevad oma sisult raamatus „Väikeriik maailmaturul. Eesti väliskaubandus 1918-1940“ leiduvatele alapeatükkidele, mis Eesti kaubavahetust Soome ning Suurbritanniaga kirjeldavad, kuid on siiski veidi põhjalikumad. Pihlamäe artiklis „Eesti ja Läti majanduslik koostöö aastatel 1920-1940“⁵ on muu hulgas kajastatud ka 1939. aasta kaubavahetuse käivet Eesti ning Läti vahel. Artikli lõpus on iseloomustatud Eesti ning Läti vahelist kaubandussuhtlust peale Teise maailmasõja algust. Autor on välja toonud, et kaubavahetuse langus ja sõja tõttu tekkinud raskused tööstuse varustamisel tooraine ning kütusega andsid põhjust lisada 1939. aasta detsembris toimunud Balti riikide välisministri konverentsi päevakorda ka majandusküsimused – vahetati vastastikku informatsiooni majandusolukorra kohta ning peeti vajalikuks hakata aitama üksteist strateegiliste toormaterjalide ning tarbekaupadega varustamisel. Artiklis on iseloomustatud ka Eesti ning Läti kaubavahetust 1940. aasta esimesel poolel – kaubavahetus oli suurenenud, kuna paljude

² Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik maailmaturul: Eesti väliskaubandus 1918-1940* Tallinn: Argo.

³ Pihlamägi, M (1999). Eesti kaubandussuhted Suurbritanniaga aastal 1918-1940 *Acta Historica Tallinnensia*, 3, 88-108.

⁴ Pihlamägi, M. (2000). Eesti kaubad põhjanaaber Soome turul 1920. ja 1930. aastatel *Acta Historica Tallinnensia*, 4, lk 71-94.

⁵ Pihlamägi, M. (2002). Eesti ja Läti majanduslik koostöö aastatel 1920-1940 *Acta Historica Tallinnensia*, 6, lk 84-106.

kaugemate riikidega oli kaubavahetus sõjaolukorra tõttu takistatud. Peamised kaubad mida Eesti 1940. aasta esimesel poolel Läti vedas, olid toorained või poolfabrikaadid, samas kui veidi üle poole Lätist Eestisse veetud kaupadest moodustasid valmiskaubad.

Nõukogude okupatsiooni ajal kirjutas Otto Karma käsikirja „Eesti Vabariigi majanduspoliitika: kaks aastakümnet 1919-1939.“ Toona ei saanud aga käsikirja avaldada ning Karma uurimus ilmus alles peale autori surma, aastal 1999.⁶ Teise maailmasõja aegsest väliskaubandusest Karma pikemalt ei kirjuta, kuid toob esile, et juba sõjaohu oli ajendanud majandusministrit astuma mõningaid erakorralisi samme, näiteks oli vaja luua tarbe- ja toorainete varud, mida hakati organiseerima 1939. aasta aprillis vastuvõetud tarbeainete tagavarade soetamise seaduse alusel – tööstusettevõtted ning importfirmad olid kohustatud looma nn puutumatud tagavarad, mida võis kasutada vaid majandusministri loal. Tarbe- ja toorainetega varustamine muutus Eesti majanduselu üheks suuremaks probleemiks 1939. aasta sügisel, samuti kasvasid majandusministeeriumi ülesanded väliskaubanduse korraldamisel – laienesid majandusministrile alluva Kaubanduskomitee funktsioonid.⁷

Paguluses oli võimalik ka okupatsiooni ajal Eesti Vabariigi majanduselu tasakaalustatult kajastada, ehkki puudus ligipääs allikatele. 1954. aastal Stockholmis välja antud „Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas“ I osasse kirjutas Villibald Raud peatüki „Majanduselu Eestis“. Lühidalt on peatükis juttu ka väliskaubandusest – kirjeldatakse väliskaubanduse olukorda kuni 1938. aastani, kuid teksti juurde on lisatud ka tabel, mis näitab sisse- ja väljaveoväärtust kuni aastani 1939.⁸

1999. aastal on Eve Tomson avaldanud raamatu „Eesti majandusajalugu 20. sajandil.“⁹ Autor on peatükis Eesti majanduse areng 1918-1940 kirjutanud lühidalt ka väliskaubandusest. 1939. aasta sügist ning 1940. aasta olukorda autor lähemalt ei kirjelda, kuid väidab, et Teine maailmasõda katkestas Eesti majandussidemed enamiku lääneriikidega.

Kokkuvõttes tuleb tunnistada, et Maie Pihlamägi on teinud palju teemakohast tänuväärset tööd – publitseerinud ning kommenteerinud Eesti Vabariigi väliskaubanduslepinguid ning andnud teatava ülevaate selle perioodi väliskaubandusest. Lisaks sellele on ka mitmed teised autorid kirjeldanud põgusalt Eesti väliskaubanduse olukorda peale Teise maailmasõja algust. Samas

⁶ Vahre jt (2005). *Eesti ajalugu VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni* Tartu: Ilmamaa, lk 15.

⁷ Karma, O. (1999). *Eesti Vabariigi majanduspoliitika: kaks aastakümnet 1919-1939* Tallinn: Umara, lk 150.

⁸ Maasing, R. Jt (1954). *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. I köide, Eesti nagu ta oli*. Stockholm: EMP

⁹ Tomson, E. (1999). *Eesti majandusajalugu 20. sajandil* Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

detailsemaid andmeid uuritava perioodi kohta pole avaldatud ning ka sügavamat analüüsi selle perioodi väliskaubanduse kohta pole välja antud.

Käesolev töö püüab täita seda lünka ning anda ülevaate Eesti Vabariigi väliskaubanduse olukorrast Teise maailmasõja ajal ja tuua välja, kuidas mõjutas seda alanud sõda. Vaadeldud on Eesti väliskaubandust kuni juunipöördeni. Selleks et demonstreerida sõja ajal toimunud muutusi paremini, on töös vaadeldud ka väliskaubanduse üldtendentse 1930. aastatel.

Allikad taolise probleemiasetusega töö koostamiseks on olemas. Eesti väliskaubanduse kohta 1939. aastal annavad olulist informatsiooni Rahvusrhiivis asuvad Riigi Statistika Keskbüroo andmed 1939. aasta väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks.¹⁰ Peale Nõukogude võimu kehtestamist Riigi Statistika Keskbüroo likvideeriti. Riigi Statistika Keskbüroo asjaajamine, materjalid ja varad anti üle Riiklikule Arvestusvalitsusele, mis moodustati 1940. aasta sügisel.¹¹ 1941. aasta märtsis nimetati amet ümber ENSV Statistika Valitsuseks.¹² Ka 1940. aasta väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks on tabelid valmis tehtud, kusjuures oma ülesehituselt sarnanevad need Riigi Statistika Keskbüroo koostatud tabelitele. Samas on lisaks väliskaubanduskäibele kroonides ning tonnides juurde lisatud ka väliskaubanduse käive rublades. Tabelid 1940. aasta väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks asuvad Eesti Vabariigi Riikliku Statistikaameti¹³ fondis.¹⁴

Riigi Statistika Keskbüroo fondis (ERA.1831) leidub kaks säilikut, mis sisaldavad tabeleid 1939. aasta väliskaubanduse statistika koostamiseks. Nendes on olemas informatsioon Eesti kaubavahetuse kohta iga kaubanduspartneriga eraldi terve aasta kui ka kuude lõikes. Kajastatud on iga kaubagrupi sisse- ja väljaveoväärtust ühe kuu jooksul mingisse riiki. Kahjuks puuduvad andmed täpsete kaubaartiklite kohta.¹⁵ Samasse fondi kuulub ka Riigi Statistika Keskbüroo koostatud säilik, kus on olemas täpsed kaupade sisse- ja väljaveoväärtused iga kaubanduspartneri kohta. Sealsed andmed on aga esitatud terve aasta, mitte aga eraldi kuude kaupa.¹⁶

¹⁰ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.; ERA.1831.1.4531. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

¹¹ Eesti NSV Rahvakomissaaride Nõukogu määrus Riikliku Arvestusvalitsuse asutamise kohta. (1940). *ENSV Teataja* 25.10, lk 388.

¹² Klesment, M. (2007). Okupeeritud Eesti. J. Valge, M. Klesment (toim) *Eesti rahvastiku majandustegevuse näitarve XX sajandil*. (lk 18-41). Tallinn: Rebellis.

¹³ Eesti Vabariigi Riikliku Statistikaameti nime kandis praegune Eesti Statistikaamet 1990. aastate alguses

¹⁴ ERA.R-10. Eesti Vabariigi Riiklik Statistikaamet. (1940-1993).

¹⁵ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.; ERA.1831.1.4531. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

¹⁶ ERA.1831.1.4528. Andmed väliskaubanduse kohta 1939. a.

Sarnaselt 1939. aastale on ka 1940. aasta kohta olemas andmed väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks,¹⁷ need asuvad Eesti Vabariigi Riikliku Statistikaameti fondis (ERA-R.10). Olemas on andmed Eesti kaubavahetuse kohta iga kaubanduspartneriga eraldi nii aasta- kui ka kuude lõikes, seda taaskord kaubagruppide, mitte aga üksikute kaupade kohta. Fondis on ka säilik, kus on olemas täpsed kaupade sisse- ja väljaveoväärtused iga kaubanduspartneri kohta, kuid taaskord on andmed esitatud vaid terve aasta, mitte aga eraldi kuude kaupa.¹⁸

Kui eelnevalt mainitud säilikes on olemas informatsioon kaubavahetusest eri riikidega olemas vaid aasta lõikes, siis Riigi Statistika Keskbüroo allüksuse – Majandusbüroo – kogutud andmetega säilik sisaldab andmeid Eesti ning mõnede Euroopa riikide kaubavahetusest ka kuude lõikes, seda küll vaid mõnede kuude kohta 1939. ning 1940. aasta jooksul. Kõige rohkem leidub andmeid kaubavahetuse kohta Šveitsiga, lisaks sellele on mõne kuu kohta olemas ka andmed Suurbritannia, Hollandi, Rootsi, Läti, Saksamaa ning Leedu kohta.¹⁹

Kaubandus-Tööstuskoja materjalidest koosnev säilik, mis sisaldab andmeid väliskaubanduse kohta, sisaldab kolme 1939. aasta kuu – septembri, oktoobri ning novembri kaubavahetust Nõukogude Liiduga täpsemalt – kaubaartiklite, mitte pelgalt kaubagruppide kaupa.²⁰ Just nende kolme kuu kohta on täpsed andmed olemas ka Riigi Statistika Keskbüroo säilikus, kus asuvad andmeid väliskaubanduse kohta 1939. kuni 1940. aastani.²¹

Statistiliste kokkuvõtete tegemiseks väliskaubandusest sai Riigi Statistika Keskbüroo algandmed tolliinspeksioonidest, kust saadeti kokkuvõtete koostamiseks kaupade revideerimisaktide väljavõtted. Kauba väärtuseks sisseveos loeti kauba eest makstud summa, mis sisaldas ka veokulusid ning kindlustusrahasid riigi piirini (ehk *cif* hinda). Kauba väärtuseks väljaveos on kauba eest saadud summa, millest on maha arvestatud veokulud kuni Eesti piirini (ehk arvestati *fob* hinda). Kuigi 1939 ning 1940. aasta kohta pole aastaraamatuid koostatud, pole põhjust arvata, et tabelitesse 1939. ning 1940. aasta väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks oleks algandmeid kuidagi teistmoodi hangitud. Kogutud andmeid võib pidada suhteliselt täpseks – ei ole põhjust arvata, et keegi neid sihilikult moonutada oleks soovinud. Kuigi andmed väliskaubanduse kohta 1940. aastal on koostatud Nõukogude okupatsiooni ajal, on nende vormistus sarnane Vabariigi aja koostatud tabelitele, ka paljud Riigi Statistika

¹⁷ ERA.R-10.1.275. Tabelid väliskaubanduse 1940. a. aastaraamatu koostamiseks.; ERA.R-10.1.276. Tabelid väliskaubanduse 1940. a. aastaraamatu koostamiseks.; ERA.R-10.1.277. Väliskaubanduse 1940. a. aruanne riikide lõikes.; ERA.R-10.1.278. Väliskaubanduse 1940. a. aruanne riikide lõikes (dublett).

¹⁸ ERA.R-10.1.276. Tabelid väliskaubanduse 1940. a. aastaraamatu koostamiseks.

¹⁹ ERA.1831.1.4522. Andmeid väliskaubanduse 1939/1940.a.

²⁰ ERA891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa, l 1-8.

²¹ ERA.1831.1.4522. Andmeid väliskaubanduse kohta 1939-1940. a., l 19-25.

Keskbüroos töötanud inimesed jätkasid tööd Riiklikus Arvestusvalitsuse ehk hilisemas Eesti NSV Statistika Valitsuses. Mõningaid ebatäpsuseid võib 1940. aasta kohta käiv statistika peale okupatsiooni toimunud organisatoorsete muutuste tõttu siiski sisaldada.

Need väliskaubandust kajastavad andmed, mis on olemas nii Kaubandus-Tööstuskoja kui ka Riigi Statistika Keskbüroo säilikes, sisaldavad täpselt samu arve. Seega on usutav, et Kaubandus- Tööstuskoja materjalides leiduv statistika väliskaubanduse kohta on saadud Riigi Statistika Keskbüroost. Seda teooriat toetab ka asjaolu, et täpsed, kõiki kaubaartikleid eraldi kajastavad andmed kaubavahetuse kohta Nõukogude Liiduga on nii Riigi Statistika Keskbürool kui ka Kaubandus-Tööstuskojal olemas täpselt sama perioodi kohta.

Töö sisuline osa jaguneb kolmeks. Muutuste hindamiseks kirjeldatakse esimeses peatükis Eesti väliskaubanduse olukorda 1930. aastatel. Teises peatükis antakse ülevaade 1939. sügisest 1940. juunini toimunud poliitilistest sündmustest, mis Eesti ühiskonda ning väliskaubandust olulisel määral mõjutasid. Kolmandas peatükis käsitletakse Eesti Vabariigi väliskaubanduse olukorda alates Teise maailmasõja puhkemisest 1939. aasta septembris kuni riigi okupeerimiseni 1940. aasta juunis. Kaubakäivet on analüüsitud jooksevhindades, sest konstantsetesse hindadesse ümberarvestamine väljub selle töö võimaluste raamidest.

1. Väliskaubandus Eesti Vabariigis 1930. aastatel

Kuigi 1930. aastate teisel poolel toimus aktiivne tööstussektori arendamine, iseloomustas Eesti eksportkaupade struktuuri läbi kümnendi põllumajandussaaduste ja ka toorainete ning poolfabrikaatide märkimisväärne osakaal. Eestimaisete põllumajandussaaduste rahvusvahelise maine tõstmiseks kontrollisid väljaveetavaid põllumajandustooteid ka riiklikud organisatsioonid. Näiteks läbisid enne väljavedu kvaliteedikontrolli muuhulgas või ning piim. Aastate jooksul loodi väljaveetavatele põllumajandussaadustele erinevaid kontrollorganisatsioone. Näiteks eksporditavatele munadele ning peekonile olid kindlad kvaliteedinõuded kehtestatud juba 1921. aastal, 1939. aastaks olid kvaliteedikontrolli süsteemi kaasatud juba peaaegu kõik eksporditavad põllumajandustooted. Kui põllumajandussaadustele oli loodud läbimõeldud kontrollisüsteem, siis tööstuskaupade kvaliteedi kontrollimiseks süsteem puudus ning kaubaartikli edukuse turul määras „nähtamatu käsi“.²² Oluliseks peeti asjaolu, et ekspordi maht oleks võimalikult suur ning valitses arusaam, et majandusel läheb hästi siis, kui eksport ületab importi. Riik sekkus 1930. aastatel ja eriti kümnendi teisel poolel majandusellu aktiivselt – lisaks erinevatele kontrollorganisatsioonidele loodi riiklike ekspordimonopole, eksportijaid toetati ka subsiidiumitega.²³ Kriisijärgse Eesti majandust iseloomustas industrialiseerimine, tööstustoodang hakkas riigis omandama aina olulisemat rolli. Uusi tehaseid hakkasid looma riiklikul kapitalil põhinevad aktsiaseltsid, muuhulgas avati 1938. aastal Kehra tselluloosivabrik ning 1939. aasta jaanuaris Tootsi briketitehas. Jõudsalt kasvas ka põlevkivitööstus Ida-Virumaal.²⁴

Põllumajandussektori peamiseks haruks oli loomakasvatus. Näiteks 1938-1939. aastal moodustas loomakasvatustoodang umbkaudu 55% kogu põllumajandustoodangust. Loomakasvatustoodangust üle poole moodustas piim.²⁵ Seetõttu oli ka piimatoodete eksport märkimisväärne, suurimaks eksporditavaks 1930. aastate teisel poolel oligi või.²⁶

Suuremad tööstusharud 1930. aastate teise poole Eestis olid tekstiili-, keemia-, puidu- ning masinatööstus.²⁷ Ent hoolimata industrialiseerimisest jäi Eesti suurimaks eksporditavaks

²² Pihlamägi M. (2004). *Väikeriik ...*, lk 138- 151.

²³ Köll, A. M., Valge, J. (1998). *Economic Nationalism and Industrial Growth. State and Industry in Estonia 1934-1939*. Stockholms universitet: Almqvist Wiksell International, lk 89.

²⁴ Karma, O. (1999). Eesti Vabariigi majanduspoliitika..., lk 128-142.

²⁵ Tomson, E. (1999). *Eesti majandusajalugu...*, lk 62.

²⁶ ERA.1831.1.4565. Ülevaade väliskaubanduses 1939. a., l 24; Riigi Statistika Keskbüroo. (1923-1939). Eesti majandus. Väliskaubandus. Tallinn: Riigi Trükitoda.

²⁷ Köll, A.M., Valge, J. (1998). *Economic...*, 180.

endiselt või, lisaks moodustasid suure osa väljaveost kuuse- ja männipuust laudad ning plangud, tselluloos, peekon, puuvillane lõng, lina, liimitud vineer ning puuvillane riie.²⁸

Ka Lätis, Leedus ning Soomes olid peamisteks eksportartikliteks põllumajandustooted, mistõttu ei olnud nendes riikides nõudlus Eesti põllumajandussaaduste järele suur. Näiteks 1930. aastate teisel poolel oli Läti Eesti impordipartnerina 11.-20. kohal, ekspordipartnerina 14.-16. kohal.²⁹ Eesti põllumajandustoodangu tähtsamateks tarbijateks olid läbi 1930. aastate hoopis Euroopa suurimat põllumajandussaaduste tarbijat – Saksamaa ning Suurbritannia. Impordis mängisid need kaks riiki samuti olulist rolli, kuna sealsetelt turgudelt sai Eesti soetada erinevaid tööstuskaupu.³⁰ Aastatel 1935- 1939 moodustas Saksamaalt ning Suurbritanniast saabunud kaup 42-54% kogu importkaubast Eestisse.³¹ Teisteks olulisemateks importijateks olid Ameerika Ühendriigid, Rootsi ning Nõukogude Liit. Ka suurem osa Eesti eksportkaupadest jõudis just eelpool mainitud viide riiki. Oluline osa oli ka ekspordil Soome. 1939. aastal moodustas väljavedu sinna 6,2% kogu Eesti ekspordimahust.³²

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil sõlmiti Eesti ning Saksamaa vahel suhteliselt palju kaubandust reguleerivaid kokkuleppeid, neist enamik 1930. aastatel. 1932. aastal sõlmiti Eesti ja Saksa keskpanga vahel kliiringlepe. Kliiringlepingu³³ sõlmimine tähendas, et kaubavahetust võis pidada peaaegu valuutat kasutamata. Mõlema riigi keskpangas avati lepingu osapooltele arved, kuhu kohalikud importijad tegid sissemakseid ning kust võeti raha, kui oli vaja teha väljamakseid kohalikele eksportijatele. Ühe riigi keskpank teatas teisele oma arvele tehtud sissemaksetest ja teine riik sai selle järgi teha omas rahas väljamakseid. Valuutat läks tarvis vaid juhul, kui oli vaja saldo tasakaalustada.³⁴

Kümnendi keskpaigas hakkas kahe riigi vahelisi kaubandussuhteid mõjutama Saksamaa uus majanduspoliitika. Nimelt kuulutas sealne majandusminister Hjalmar Schaht 1934. aastal välja „Uue plaani“. Selle raames oli üheks oluliseks eesmärgiks luua enda ümbruses asuvatest riikidest sõbralik, Saksamaast sõltuv majanduspiirkond. Lisaks Skandinaaviale ning

²⁸ Riigi Statistika Keskbüroo. (1923-1939). Eesti majandus. Väliskaubandus. Tallinn: Riigi Trükikoda; ERA.1831.1.4565. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

²⁹ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

³⁰ Pihlamägi M, (2004). *Väikeriik ...*, lk 218-223.

³¹ Riigi Statistika Keskbüroo. (1936-1939). Eesti majandus. Väliskaubandus. Tallinn: Riigi Trükikoda; ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

³² ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

³³ Rangelt võttes tuleks 1932. aastal sõlmitud lepingut Saksamaaga nimetada *arveõienduskokkuleppeks* või *maksukokkuleppeks*, kuna leping oli sõlmitud keskpankade, mitte valitsuste vahel.

³⁴ Klesment M. (2000). Eesti väliskaubanduspoliitikast kahe maailmasõja vahelisel perioodil (Eesti- Saksa kaubandussuhete baasil). *Ajalooline Ajakiri* 1, 81-88.

Balkanimaadele sooviti piirkonda kaasata ka Balti riigid. Eesmärgi saavutamiseks soovis Saksamaa minna üle lühiajalistele kaubanduslepingutele, et kaubandussuhteid pidevalt vastavalt vajadusele muuta. Edaspidi toimusidki iga aasta lõpus Eesti ja Saksamaa esindajate vahel kohtumised, milles pandi paika kaubavahetuse regulatsioonid järgnevas aastaks.³⁵ Nii muutus Saksamaa 1930. aastate teisel poolel Eestile aina olulisemaks kaubanduspartneriks. Kaupade müüki Saksa turule ajendas muuhulgas asjaolu, et kahe riigi vahel oli sõlmitud kliiringlepe – nii ei saanud kaubandusbilanss Saksamaaga jääda liialt negatiivne.³⁶

1930. aastate esimesel poolel oli Eesti kaubavahetus Nõukogude Liiduga võrdlemisi tagasihoidlik. 1935. aasta 1. jaanuaril jõustus uus kahe riigi vahelist kaubandust reguleeriv majanduskokkulepe. See sõlmiti kaubavahetuse tasakaalustatuse põhimõtet silmas pidades ning nägi ette järgneva kolme aasta jooksul kaubavahetuse käibeks üle 7 miljoni krooni aastas. See tähendas, et võrreldes 1934. aastaga sooviti kaubavahetuse kogukäivet suurendada umbkaudu 1,8 korda. Kümnendi teisel poolel hakkas kaubavahetus Eesti ning Nõukogude Liidu vahel kasvama. Eesti kõige olulisemaks eksportkaubaks Nõukogude Liitu olid nüüd elusloomad, keda sinna aasta-aastalt aina enam müüma hakati. Alates 1936. aastast hakkas Nõukogude Liit Eestist teravilja sisse ostma. Lisaks ekspordile hakkas kasvama ka sissevedu. Impordi kasvus mängisid olulist rolli erinevate metallide, tööstuskaupade ning väetise sissevedu.³⁷

Eesti Vabariigi ning Ameerika Ühendriikide vahelist kaubavahetust iseloomustas asjaolu, et Eesti kaubandusbilanss oli pidevalt negatiivne, kaubavahetuse defitsiit oli eriti suur olnud 1920. aastatel. Kõige tähtsamaks Eesti kaubaartiklik USA turul sai tselluloos, mida sai Ameerika Ühendriikidesse vedada tollivabalt. 1930. aastatel moodustas tselluloos kogu väljaveos Ameerika Ühendriikidesse 62-87%. Kõige olulisem Ameerika Ühendriikidest pärit kaubaartikkel Eesti turul oli puuvill, ühtlasi oli USA tähtsaim puuvilla Eestisse vedaja. Olulisteks USA ekspordiartikliteks Eesti turul olid veel tootmis- ja transpordivahendid ning põllutöömashinad, mille import kasvas eriti 1930. aastate teisel poolel, kui Eestis hakati aina enam üles harima uudismaid.³⁸ Sel perioodil moodustas Ameerika Ühendriikidest pärit kaup kogu impordist 6,6-11,4%, koguekspordist moodustas USAsse veetud kaup 2,8-8,1%.³⁹

³⁵ Pihlamägi M. (2004). *Väikeriik...*, lk 236-264.

³⁶ Köll, A.M., Valge, J. (1998). *Economic...*, lk 180.

³⁷ Pihlamägi M, (2004). *Väikeriik...*, lk 326.

³⁸ Samas, 308.

³⁹ Arvutusalus: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.; Riigi Statistika Keskbüroo. (1923-1939). Eesti majandus. Väliskaubandus. Tallinn: Riigi Trükitoda.

Ka Rootsist veeti 1930. aastate teisel poolel Eestisse masinaid ja metallitooteid. Et Eestis oli nõudlus nende toodete vastu aktiivse industrialiseerimise tõttu suur, muutus 1937. ja 1938. aastal kahe riigi vahelise kaubanduse bilanss Eestile negatiivseks. Eestis ei soovitud, et kaubavahetuse defitsiit liialt suureks kasvaks ning seetõttu sõlmiti 1939. aasta kevadel osapoolte vahel kokkulepe, mille kohaselt ei tohtinud Eesti kaubandusbilansi defitsiit olla suurem kui miljon Eesti krooni. Eesti kohustus Rootsist ostma nii 1939. kui ka 1940. aastal kaupa 7 miljoni krooni eest, lepiti ka kokku, et Eestist Rootsi veetakse kaupasad maksimaalselt 6 miljoni krooni eest.⁴⁰ Tegelikult läksid asjad teisiti – näiteks 1939. aasta kaubandusbilanss oli Eestile positiivne ning väljavedu ületas sissevedu Rootsist lausa 3,4 miljoni krooni võrra.⁴¹

Kui Eesti Vabariigi algusaegadel oli kaubandusbilanss pidevalt negatiivne olnud, siis 1920. aastate teisel poolel kaubandusdefitsiit kahanes ning 1930. aastatel oli bilanss enamikel aastatel positiivne. 1930. aastal oli kaubanduse bilanss 2 miljoni Eesti krooniga miinuses, järgnevat 5 aastat oli see aga positiivne. 1935. aastaks oli kaubavahetuse bilanss 11,4 miljoni krooniga positiivne, sest kasutusele olid võetud abinõud impordi piiramiseks ning ekspordi suurendamiseks, nagu seda ka paljud teised riigid 1930. aastate majanduskriisi ajal teinud olid. 1936. kuni 1938. aastal oli bilanss 3-5 miljoni krooniga negatiivne. Majandus oli kasvama hakanud ning inimeste ostujõud paranes. 1939. aastal muutus bilanss järsult positiivseks – seda lausa 16,8 miljoni krooni väärtuses.⁴² Oma osa selles mängib tõsiasi, et peale sõja algust vähenes import märkimisväärselt, samas eksport Eestist sõja alguskuudel ei kahanenud.⁴³

Ajavahemikus 1935-1939 olid kõige suuremateks impordiartikliteks puuvill (veeti Eestisse kokku 35,3 miljoni krooni eest), lisaks sellele ka rauakaubad ning suhkur. Samal perioodil oli peamiseks eksportkaubaks või (eksporditi 104,3 miljoni krooni eest), ekspordis oli suur osakaal ka tselluloosil ning kuuse- ja männilaudadel ning plankudel. Peale loomsete saaduste olid enamik sel perioodil Eestist välismaale eksporditud kaupadest toorained ning poolfabrikaadid. Põhjuseks oli maailmas valitsev proteksionism, mistõttu paljudes riikides eelistati valmistooteid toota kodumaal. Välisnõudlus oli suurem selliste kaupade järele, mida läks tarvis lõpptoote valmistamiseks.⁴⁴

⁴⁰ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 338-339.

⁴¹ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁴² Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 196-199.

⁴³ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁴⁴ Kõll, A.M., Valge, J. (1998). *Economic...*, lk 183-184.

2. Poliitiline olukord Teise maailmasõja alguses

1. septembri õhtul esines Eesti raadio ringhäälingus erakorralise sõnavõtuga minister ning Riikliku Propaganda Talituse juhataja Ants Oidermaa. Oidermaa rahustas kuulajaid ning väitis, et õnneks on Eesti ümbruses olukord rahulik. Minister rõhutas, et Eesti on ning jääb sõjas rangelt erapooletuks. Väliskaubanduse olukorda kirjeldas ta kui üldjoontes korras olevat ning nentis, et Eesti kaupade järele on maailmaturul jätkuvalt nõudlust.⁴⁵ Sarnaselt Oidermaaga püüdsid ka teised Eesti kõrgemad riigiametnikud oma avaldustega rahvast rahustada, seda näiteks ka Nõukogude Liiduga sõlmitud baaside lepingut kommenteerides.

Selles osas, et eesti kaupade järele oli välismaailmas nõudlust, oli Oidermaal õigus. 1939. aasta septembris eksporditi Eestist kaupa 11,2 miljoni krooni väärtuses. Samal aastal oli kogueksporti väärtus kõrgem olnud vaid mais. Järsult kahanes aga imporditud kaupade koguväärtus – võrreldes 1939. augustiga oli see septembris langenud 41,8%.

3. septembril teatasid Prantsusmaa ning Suubritannia, et on Saksamaaga sõjas. Sellega kaasnes kaubandussõda, mille eesmärk oli kitsendada oluliste toodete sissevedu Saksamaale, et sel viisil vaenlast nõrgestada.⁴⁶ Saksamaa vastas samaga, kusjuures selline tegutsemisviis takistas ka Eesti laevadel kaupade vedamist mereteid pidi.

Kuna kaubandussuhete pidamine oli mitmete riikidega sõjaolude tõttu raskendatud, olid uued kaubanduspartnerid selles olukorras igati teretulnud. 12. septembril saadeti Moskvasse Eestit esindama välisministeeriumi väliskaubanduse osakonna juhataja Georg Meri. Tema eesmärgiks oli uurida, kas Eesti ning Nõukogude Liidu vahel oleks võimalik kaubavahetust edendada.⁴⁷ Läbirääkimised uue kaubanduslepingu sõlmimiseks Nõukogude Liiduga algasid 13. septembril ning 19. septembriks oldi lepingu põhipunktides kokkuleppele jõutud. 22. septembril sõitis Moskvasse Eesti välisminister Karl Selter, et uuele kaubanduslepingule alla kirjutada.⁴⁸

Samaaegselt lepingu läbirääkimistega, 17. septembril, tungis Nõukogude Liit Poolasse.

Idanaaber otsis ka põhjust, et süüdistada Eestit erapooletuse rikkumises. Hea võimaluse andis selleks 15. septembril Tallinnasse saabunud Poola allveelaev „Orzel“, kes seal väidetava

⁴⁵ Eesti jääb valjult erapooletuks. (1939). *Päewaleht*, 2. september lk 3.

⁴⁶ Lääneriikide majanduslik surve Saksale. (1939). *Postimees*, 8. september lk 3.

⁴⁷ Kirotar, E. (1955). Eesti välisministeeriumis. Maasing, R., Blumfeldt E., Kauri H., Pekomäe V. (toim) *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas II*. (lk 77-92). Stockholm: Kirjastus EMP Stockholm.

⁴⁸ Vahtra jt (2005). *Eesti ajalugu...*, lk 154.

mootoririkke tõttu sadamasse soovis jääda. Laev põgenes Tallinnast ööl vastu 18. septembrit. Nõukogude Liit tõlgendas seika kui Eesti poolset neutraalsuse rikkumist.⁴⁹

Kui Selter 24. septembril NSV Liidu välisasjade rahvakomissaar Molotoviga kohtus, sai ta teada, et Nõukogude Liidu juhid soovivad enne kaubanduslepingu allkirjastamist saada luba paigutada Eesti territooriumile sõjaväebaase. Väideti, et Eesti ei suuda kaitsta oma neutraalsust ning see ohustab lisaks Eestile ka Leningradi ning Läänemerel asuva Nõukogude sõjalaevastiku julgeolekut. Nõukogude Liidu esindajate poolt välja pakutud lahenduseks oli vastastikuse abistamise pakt, millele Eesti esindajad 28. septembri õhtul alla kirjutasid.⁵⁰

Lisaks nõukogude sõjaväe Eesti aladele lubamisele lepiti kokku, et pooled abistavad teineteist kolmanda riigi kallaletungi korral, samuti lubas Nõukogude Liit varustada Eestit soodustingimustel sõjaliste vahenditega. Kui paktile oli alla kirjutatud, sõlmiti kahe riigi vahel ka uus kaubandusleping. Lepingu kehtivusajaks määrati 1. oktoober 1939 kuni 31. detsember 1940.⁵¹

28. septembril allkirjastasid Nõukogude Liidu ning Saksamaa juhid Moskvas Molotov-Ribbentropi pakti täiendava dokumendi. Tegemist oli Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõprus- ja piirilepinguga. Lepingu järgi paigutati Leedu Nõukogude Liidu huvisfääri, Nõukogude Liit lubas sakslaste ümberasustamise oma huvipiirkonnast, sealhulgas ka Eestist. Esimene laev saksa ümberasujatega lahkus Eestist 18. oktoobri õhtul. Sama päeva hommikul olid Narva ja Irboska piiripunktide kaudu Eestisse sisenenud punaarmee maaväed.⁵²

Nõukogude Liiduga suheldes käitusid Eesti ametnikud nii ettevaatlikult kui oskasid. Loodeti, et kui idanaabrite suhtes sõbralikult käitutakse, ei lisandu Nõukogude Liidult uusi nõudmisi Eestile. Muuhulgas keelati Nõukogude Liidu kritiseerimine meedias. Seetõttu ei väljendanud riigiametnikud ega ajalehed pahameelt ka siis, kui Nõukogude Liit Soomele kallale tungis, kuigi paljud nõukogude lennukid, mis Soomet ründama suundusid, olid startinud Eestis asuvatelt lennuväljadelt.⁵³ Eesti ja Soome omavahelistes suhetes tekitas Talvesõda pingeid, sest eestlased olid oma neutraliteeti rikkunud. Reeglite järgi peab erapooletu riik oma aladele sattunud

⁴⁹ Samas, 143-154.

⁵⁰ Kubi, E. (2010). *Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vaheline vastastikuse abistamise leping ning sellest lähtuvad hilisemad kokkulepped*. KVÜÖA Toimetised, 13, 176-196.

⁵¹ Kokkulepe kaubanduskäibe kohta Eesti Vabariigi ja Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu vahel (1939). *Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega*. 13. oktoober lk 331-334.

⁵² Kivimäe, S. (2000). *Umsiedlung 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist*. Tallinn: OÜ Infotrükk, lk 69.

⁵³ Kubi, E. (2010). *Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vaheline vastastikuse abistamise leping ning sellest lähtuvad hilisemad kokkulepped*. KVÜÖA Toimetised, 13, 176-196.

sõdivate poolte sõjaväelased sõja lõpuni interneerima.⁵⁴ Soomlastel oli põhjust pahane olla nurka surutud Eesti valitsuse tegutsemise tõttu ning ka meedia passiivse suhtumise tõttu Talvesõtta.

Kuigi ka Soome väliskaubandus oli juba enne Talvesõda kannatada saanud – peamiselt Inglise-Saksa kaubandussõja tõttu merel, siis kõige suuremaks probleemiks põhjanaabrite kaubandusele sai 7. detsembril Nõukogude Liidu poolt välja kuulutatud Soome rannablokaad, mis ühendust välismaaga, muuhulgas ka väliskaubandust, tugevasti pärssis. Eksporti kahandasid ka sõjast tingitud ümberkorraldused. Osa rahvastikust oli eemal majandustegevusest, olles haaratud sõjategevusse. Soome tööstussektoris oli aga prioriteediks sõjavajaduste katmine.⁵⁵

28. septembril sõlmitud vastastikuse abistamise lepingu ning sinna juurde kuuluvate protokollide täitmisel tekkis Eesti ning Nõukogude Liidu vahel pidevalt segadust ning erimeelsusi, kuna mitmed küsimused polnud piisavat täpsustatud. Selline olukord oli kasulik Kremlile, kellele jäi nii rohkem ruumi enda tahtmiste pealesurumiseks.⁵⁶ 1940. aasta alguses jätkusid baaside lepinguga seotud läbirääkimised Nõukogude Liidu ning Eesti Vabariigi vahel. Nõukogude Liidu esindajad olid juba 1939. aasta lõpus avaldanud soovi, et Eestisse võiksid tulla baasides töötavate armeelaste perekonnad, samuti sooviti juurde tuua ehitajaid. Kuigi Eesti esindajad nendele nõudmistele esialgu vastu seisis, tehti veebruaris- märtsis järeleandmisi ning loa Eestisse tulla said veel 10 000 ehituspataljonlast. Baaside väljaehitamiseks palgati ka 10 000 Eesti töölist. Nõukogude Liidu esindajate nõudmised aina kasvasid, enda vägede käsutusse sooviti saada ka maa-alasid Lääne- Eesti saartel.⁵⁷

13. märtsil sõlmiti Soome ning Nõukogude Liidu vahel rahuleping, millega lõppes Talvesõda.⁵⁸ Mõni nädal peale rahulepingu sõlmimist hinnati Helsingis tehtud kokkuvõtete põhjal soomlaste sõjakulusid 30 miljardile margale. 28. märtsil ilmunud Postimehes kirjutati, et soomlastel on olemas valmisolek ka kaubavahetuseks Nõukogude Liiduga, kuid võib arvata, et see eriti aktiivseks ei muutu. Nimelt peeti ebatõenäoliseks, et Nõukogude Liidul oleks huvi Soome peamiste kaubaartiklite – puidu, tselluloosi ning paberi vastu. Et merel toimuv sõda häiris kaubavahetust Suurbritanniaga eeldati, et olulise kaubanduspartneri rolli saab Saksamaa – juhul

⁵⁴ Kubi, E. (2017). *Talvesõda ja Nõukogude baasiväed Eestis*. Sõjateadlane, 5, 223-242.

⁵⁵ Soome majandus sõjaajal. (1940). *Majandusteated. Weekly Bulletin of the Institute of Economic Research/ Konjunktuurinstituut*, 6. ak nr 4, lk 74.

⁵⁶ Ant, J. (1999). *Eesti 1939-1941. Rahvast, valitsemisest, saatusest*. Tallinn: Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse trükikoda, lk 60.

⁵⁷ Vahre jt (2005). *Eesti ajalugu...*, lk 156-163.

⁵⁸ Samas, 156-163.

kui riik suudab oma ostude ning müügi mahtu suurendada.⁵⁹ Huvitav on seejuures asjaolu, et eeldati Nõukogude Liidu huvipuudust Soome tselluloosi ning paberi vastu, samas kui Eestist oli just alates 1939. aasta detsembrist hakatud Nõukogude Liitu tselluloosi vedama. Tselluloosi vedu Eestist Nõukogude Liitu oli aktiivne ka 1940. aastal, kui seda veeti idanaabrite poole kokku 24 miljoni krooni väärtuses.⁶⁰

9. aprillil alanud Saksamaa rünnakud Lääne- Euroopa riikidele, esialgu Taanile ja Norrale, hiljem ka Hollandile, Luksemburgile, Belgiale ning Prantsusmaale, tõmbasid enda peale kogu maailma tähelepanu. Nii oli Nõukogude Liidul tekkinud sobilik aeg võtta ohjad Ida-Euroopas tugevamalt enda kätte. Suhtluses Eestiga tugevdati survet, muuhulgas suruti Eestile peale uus baaside leping, mille kohaselt baaside territooriumi märkimisväärselt laiendati. Eesti ning Nõukogude Liidu vahelisele uuele baaside lepingule kirjutati alla 15. mail 1940. Uue lepingu kohaselt olid paljud kohalikud sunnitud oma kodudest lahkuma, suletud tsoonid loodi ka baaside ümber.

Juba 14. juunil marssisid Saksa väed Pariisi, 22. juunil sõlmis Prantsusmaa Saksamaaga vaherahu ning muutus Saksamaa satelliitriigiks. Samuti minetasid juunis oma iseseisvuse Baltimaad. 16. juunil esitas Nõukogude Liit Eestile ultimaatumi, milles nõuti nõukogude meelse valitsuse moodustamist ja luba punaväelasi Eesti aladele juurde tuua. Nõukogude Liidu esindajate poolt dikteeritud valitsus eesotsas Johannes Vareseaga kinnitati ning kuulutati rahvale välja 21. juuni õhtul.⁶¹

⁵⁹ Soome taasülesehitus. (1940). *Postimees*, 28. märts lk 2.

⁶⁰ ERA.R-10.1.277. Väliskaubanduse 1940. a. aruanne riikide lõikes, l 163.

⁶¹ Vahtre jt (2005). *Eesti ajalugu...*, lk 156-163.

3. Eesti Vabariigi väliskaubandus Teise maailmasõja alguses

3.1. Eesti Vabariigi väliskaubandus 1939. aastal

Kui koguekspordi käive sõja algusajal märkimisväärselt ei muutunud, siis import kahanes 1939. aasta septembris järsult. Järgnevatel kuudel hakkas impordi käive vähehaaval tõusma.

Tabel 1. Sissevedu 1939. aastal kuude kaupa tuhandetes Eesti kroonides.

Kuu	Sissevedu 1939. aastal
Jaanuar	6907
Veebruar	6740
Märts	10203
Aprill	8890
Mai	11106
Juuni	8278
Juuli	9683
August	11638
September	6775
Oktoober	7030
November	6958
Detsember	7143

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a ERA.1831.1.4530.

Enim kahanes 1939. aasta septembris import Eestisse Suurbritanniast ning Poolast, samuti oli märkimisväärne kaupade sisseveo kahanemine Rootsist ning Prantsusmaalt. Kui 1939. aasta jaanuarist augustini oli keskmine Suurbritanniast Eestisse veetud kaupade koguväärtus 1,8 miljonit krooni, siis septembris oli Suurbritanniast imporditud kaupade väärtus kokku 514 tuhat krooni, olles seega 72,5% madalam varasemate kuude keskmisest. Võrreldes augustiga oli imporditud kaupade koguväärtus septembris langenud 80,47% võrra. Järgnevatel kuudel langes import Suurbritanniast Eestisse veelgi ning detsembriks oli Ühendkuningriikidest imporditud kaupade koguväärtus võrreldes aasta esimese kaheksa kuuga langenud 88,19%. Kõikidest riikidest kokku oli Eestisse imporditud kaupade keskmine väärtus aasta viimasel neljal kuul 24% madalam kui kaheksal esimesel. Ekspordi käive sõja alguses ei kahanenud, 1939. aasta septembris oli välja veetud kaupade koguväärtus isegi suurem kui augustis.⁶²

⁶² ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Tabel 2. Väljavedu 1939. aastal kuude kaupa tuhandetes Eesti kroonides.

Kuu	Väljavedu 1939. aastal
Jaanuar	7780
Veebruar	8099
Märts	9394
Aprill	9127
Mai	11741
Juuli	10602
Juuni	10479
August	10239
September	11258
Oktoober	9998
November	9249
Detsember	10251

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Puhkenud sõja tõttu tõusid ka hinnad, mida meritsi veetavate kaupade kindlustamiseks pidi tasuma. Et kõrgemad kindlustussummad väliskaubandust ei pärsiks, otsustas Eesti valitsus kasutusele võtta vastavad meetmed. 9. septembril kirjutati alla vabariigi valitsuse otsusele, mille raames anti Eesti väliskaubanduse ja laevade liikumise takistamatuks jätkamiseks majandusminister Leo Sepale luba kasutada kuni viie miljoni krooni väärtuses Rahvamajanduse Elustamise Fondi ressursse. Majandusminister sai õiguse sõlmida sõjaohu kindlustuse tagamiseks kokkuleppeid kindlustusseltsidega.⁶³

Lisaks merel peetavale sõjale avaldasid Eesti väliskaubandusele mõju Saksamaa ning Nõukogude Liiduga sõlmitud kaubanduslepingud, mis kohustasid Eestit eksportima nendesse riikidesse suurtes kogustes kaupsid – nii kulus suur osa ressurssidest just nende kahe riigi turgude varustamisele.⁶⁴ Näiteks 22. septembrist kuni 7. oktoobrini peetud läbirääkimiste tulemusel olid Saksa ning Eesti esindajad sõlminud kaubanduslepingu, mille juurde kuuluvas salajases protokollis oli sätestatud nimekiri kaupade ning kogustega, millega riigid olid kohustatud üksteist igal aastal varustama. Lepiti aga kokku, et Eesti peab protokollis sätestatud kogustest kinni pidama, samas kui Saksamaa võib oma koguseid vähendada juhul, kui ei suuda lepingust kinni pidada.⁶⁵ Lepingu juurde kuuluvas salajases protokollis oli märgitud, et

⁶³ ERA.969.5.1600. Kirjavahetus asutustega koos Vabariigi Valitsuse otsusega väliskaubanduse ja laevade liiklemise takistamatu jätkamise ning sõjaohu kindlustuse tagamise küsimust.

⁶⁴ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 291.

⁶⁵ Samas, 264-265.

kaubavahetuses Eesti ja Saksamaa vahel tuleb 1940. aastal saavutada mõlemas suunas 60 miljoni Eesti krooni suurune summa ning et 1939. aasta ülejäänud aja kohta võetakse arvesse vastav osa sellest summast.⁶⁶ Võrdluseks võib siin kohal tuua, et näiteks 1938. aastal oli kahe riigi vahelise kaubavahetuse käive kokku olnud 66 miljonit Eesti krooni⁶⁷ – niisiis oli lepingus kokku lepitu võrdlemisi ambitsioonikas. 7. oktoobril Eesti-Saksa vastastikuse kaubavahetuse kolmandat lisakokkulepet sõlmides lepiti kokku, et lisakokkulepe võetakse esialgselt rakendamisele juba enne ratifikatsioonikirjade vahetamist alates 1. novembrist 1939 (leping ratifitseeriti Pätsi poolt 22. novembril 1939).

28. septembril 1939 alla kirjutatud kaubanduslepingu kohaselt pidi Nõukogude Liidu kaupade koguekspordi väärtus Eestisse lepingu kehtivuse ajal olema 18 miljonit Eesti krooni ning just nii suure summa pidi sel perioodil moodustama ka Eesti kaupade ekspordi väärtus Nõukogude Liitu. Lepingu kehtivusajaks määrati 1. oktoober 1939 kuni 31. detsember 1940.⁶⁸ Nii oli Eesti kohustunud vedama suurte summade väärtuses kaupa nii Saksamaale kui Nõukogude Liitu.

Eesti kaubavahetus ühe kõige olulisema kaubanduspartneri, Suurbritanniaga sai sõja tõttu märkimisväärselt kannatada. Saareriik kaotas oma positsiooni Eesti ühe suurema kaubanduspartnerina. Võrreldes 1939. aasta augustiga langes Suurbritanniasse eksporditud kaupade koguväärtus septembris 85,7% ning aasta viimastel kuudel kahanes eksport veelgi. 1939. aasta esimesel kaheksal kuul oli kahe riigi vahelise käibe keskmine väärtus 5,6 miljonit Eesti krooni kuus, viimase nelja kuu jooksul oli kaubanduskäibe väärtuse kuude keskmine 694 tuhat Eesti krooni. Seega oli aasta viimasel neljal kuul kaubavahetuse käibe keskmine koguväärtus 87,5% madalam võrreldes aasta kaheksa esimese kuu keskmisega.⁶⁹

⁶⁶ Kolmas lisakokkulepe Kaubanduse- ja laevanduselepingule Eesti Vabariigi ja Saksa Riigi vahel ja Eesti-Saksavastastikuse kaubavahetuse kokkuleppele (1939). *Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega*. 28.11, lk 347-350.

⁶⁷ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 250- 254.

⁶⁸ Kokkulepe kaubanduskäibe kohta Eesti Vabariigi ja Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu vahel (1939). *Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega*. 13. oktoober lk 331-334.

⁶⁹ Arvutusalus: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Tabel 3. Sissevedu Suurbritanniast 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Suurbritannia
Jaanuar	1190
Veebruar	1362
Märts	2252
Aprill	1662
Mai	1987
Juuni	1653
Juuli	2227
August	2632
September	514
Oktoober	410
November	414
Detsember	221
Kokku	16524

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Import Suurbritanniast Eestisse kahanes viimasel neljal kuul 79,19% võrra, väljavedu lausa 91,76% võrra. Septembris eksporditi Eestist Suurbritanniasse 589 tuhande krooni väärtuses kaupa, oktoobris vähenes väljavedu veelgi. Sel kuul veeti Suurbritanniasse kaupa 200 tuhande krooni väärtuses.⁷⁰

⁷⁰ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Tabel 4. Väljavedu Suurbritanniasse 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Suurbritannia
Jaanuar	2825
Veebruar	2537
Märts	3371
Aprill	2707
Mai	4892
Juuni	4380
Juuli	4715
August	4103
September	589
Oktoober	200
November	212
Detsember	215
Kokku	30746

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Alates 1939. aasta sügisest tekkis Eestis, nagu ka mujal, raskusi mitmete tarbe- ja toorainetega varustamisega.⁷¹ Toorainetest kahanes 1939. aasta viimase nelja kuu jooksul enim tekstiiltoorainete sissevedu. Kui aasta kaheksal esimesel kuul veeti tekstiiltooraineid Eestisse kuus keskmiselt 897 tuhande krooni väärtuses, siis aasta viimasel neljal kuul keskmiselt 290 tuhande krooni eest.⁷² Seoses sõjaga olid kaasnenum raskused villa sisseveol, millega kaasnes lambakasvatuse tähtsuse tõus. Seetõttu täiendati kodumaise villa kokkuostu-, hinnakindlustamis- ja standartimiskorraldusi, alustati kodumaise lambavilla noteerimist ning tõsteti riikliku juurdemaksu norme.⁷³ 1939. aasta jooksul oli villa enim sisse veetud Suurbritanniast (34% kogu 1939. aastal sisse veetud värvimata villa sisseveost) ning Austraaliast (32,7% kogu värvimata villa sisseveost).⁷⁴ Tekstiiltoorainete vedu Suurbritanniast Eestisse langes aasta viimasel neljal kuul võrreldes varasematega 98%.⁷⁵

Vähemal määral kahanes aasta viimastel kuudel ka tekstiiltoorainete vedu Ameerika Ühendriikidest, kusjuures tegemist oli Eesti suurima puuvillaga varustajaga. Aasta viimasel

⁷¹ Karma, O. (1999). *Eesti Vabariigi majanduspoliitika...*, lk 150.

⁷² Arvutusalus: ERA.1831.1.4565. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁷³ Jaska, E (1940). Põllumajanduse areng ja tulemusi 1939. aastal. *Majandusteated. Weekly Bulletin of the Institute of Economic Research/ Konjunktuurinstituut*, 6, 2-6.

⁷⁴ Arvutusalus: ERA.1831.1.4564. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a., l 27.

⁷⁵ Arvutusalus: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

neljal kuul oli tekstiiltoorainete sisseveo keskmine väärtus 28,67% madalam kui aasta esimesel kaheksal kuul.⁷⁶ Nii vähenes sõja ajal nii lambavilla kui ka puuvilla sissevedu Eestisse.

Peamiseks kaubaks, mida Eestist Ameerika Ühendriikidesse veeti, oli tselluloos – selle väljaveoväärtus moodustas 1939. aastal üle poole kõikidest välja veetud kaupadest USAsse. Nii mõjutas just tselluloosi väljavedu kogu kaupade väljaveoväärtus USAsse olulisel määral. 1939. aasta septembris kasvas eksportkaupade vedu Ameerika Ühendriikidesse võrreldes aasta esimese kaheksa kuuga 514,5%, seda just seetõttu, et kasvas tselluloosi väljavedu.⁷⁷

Väljavedu Ameerika Ühendriikidesse langes järsult 1939. aasta detsembris, kui Eestist sinna veeti sinna vaid keemiatööstuse tooraineid. Varasemalt oli USA turg olnud oluline Eesti kompveki- ja šokolaadi turg, juba 1930. aastal hakkasid sinna oma kaupasad vedama kaks Eesti maiustuste tootjat – Kawe ning A. Brandmann.⁷⁸ Veelgi enam oli USAs ostetud Eesti tselluloosi. 1939. aasta detsembris enam sinna neid kaupasad ei veetud. Samal kuul hakati aga tselluloosi vedama Eestist Nõukogude Liitu. Turg kaugel läänes oli asendunud idanaabrite turuga.

Üheks väliskaubandust pärssivaks teguriks oli 1939. aasta septembris merel alanud kaubandussõda, mille raames Suurbritannia ja Prantsusmaa ning teiselt poolt Saksamaa üksteise kaubavedu takistada proovisid. Takistati kaupade vedu merel, lisaks sellele proovisid mõlemad osapooled luua neutraalsete riikidega võimalikult tihedad kaubandussidemed, et neil riikidel vaenlasega kauplemiseks vähem ressursse jääks.⁷⁹ Et blokeerida kaubavedu Suurbritanniasse, püüdsid sakslased sulgeda sissepääsu Taani väinade kaudu täielikult. Nõuti, et kogu kaubavahetus põhjariikidega toimuks läbi Kieli kanali – nii oleks sakslastel parem kontroll laevade ja veetavate kaupade üle. Sellegi poolest oleks täielik blokaad olnud ilma Nõukogude Liidu kaastööta võimatu, kuna alles jäi võimalus vedada kaupasad Murmanski ja Valge Mere sadamate kaudu. Näiteks Läti saigi 1939. aasta sügisel Nõukogude Liidult loa eksportida oma kaupasad ka Valge Mere kaudu.⁸⁰ Sakslased püüdsid aga teha kõik, et takistada Ühendkuningriikide kaubavahetust ning ette tuli ka Briti laevade kaaperdamist.⁸¹ Hoolimata sõjast merel, ei katkenud kaubavedu Eestist Suurbritanniasse enne 1940. aasta kevadet.

⁷⁶ Arvutusalus: Samas.

⁷⁷ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.; ERA.1831.1.4565. Ülevaade väliskaubandusest 1939.a.

⁷⁸ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 301.

⁷⁹ Lääneriikide majanduslik surve Saksale. (1939). *Postimees*, 8. september lk 3.

⁸⁰ Blokaad Suurbritannia vastu. (1939). *Postimees*, 26. oktoober lk 3.

⁸¹ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 291.

Eesti väliskaubanduse statistikat koostades seisid Poola ning Danzigi vabalinn sama rea peal – kaubanduskäive Poolaga sisaldas ka käivet mis oli tekkinud kaubavahetusest Danzigiga. Kuigi Poola alad okupeeriti 1939. aasta septembris, kajastati kaubavahetust Poola aladelt veetud kauba kohta väliskaubanduse aastaraamatu koostamiseks loodud tabelites ka edaspidi. Ei ole just ootamatu, et sealsetelt aladelt imporditud kauba kogus vähenes 1939. aasta septembrist alates silmatorkavalt, ometi ei lakanud see lõplikult. 1939. aasta jaanuarist augustini imporditi Poolast ning Danzigist kokku Eestisse keskmiselt 160 tuhande Eesti krooni eest kaupa kuus, aasta viimase nelja kuu jooksul imporditi nendelt aladelt keskmiselt 9 500 krooni väärtuses kaupa.⁸²

Tabel 5. Sissevedu Poolast ja Danzigist 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Poola ja Danzig
Jaanuar	116
Veebruar	125
Märts	176
Aprill	131
Mai	264
Juuni	145
Juuli	180
August	144
September	12
Oktoober	19
November	6
Detsember	1
Kokku	1319

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

1939. aasta peamiseks sisseveoartikliteks Poolast ning Danzigist olid kivilüüsi, suhkur, metallkaubad ning erinevad lõhkeained ja süütenöörid. 1939. aastal imporditi Poolast Eestisse kivilüüsi 108 tuhande krooni väärtuses.⁸³ Kogu Eestisse imporditud kivilüüsi käibest 1939. aastal moodustas sissevedu Poolast 14,5%. Sellega jäi ta teisele kohale Suurbritannia kõrval, kust sisse veetud kivilüüsi moodustas 74,7% kogu Eestisse imporditud kivilüüsi sellel aastal.⁸⁴ Eestist Poola ning Danzigisse veeti lisaks muudele kaupadele rohkelt erinevat kala.⁸⁵

⁸² ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁸³ ERA.1831.1.4528. Andmeid väliskaubanduse kohta 1939. a. l 257-261; ERA.1831.1.4565. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁸⁴ Arvutusalus: ERA.1931.1.4565. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a., l 51.

⁸⁵ ERA.1831.1.4528. Andmeid väliskaubanduse kohta 1939. a., l 257-261.

28. septembril sõlmitud Eesti ning Nõukogude Liidu vaheline kaubanduslepingu kehtivusajaks oli määratud 1. oktoober 1939 kuni 31. detsember 1940. Sel perioodil pidi kaubaveo käive mõlemas suunas olema 18 miljoni Eesti krooni suurune. Kui 1939. aasta septembris ning oktoobris oli kahe riigi vaheline käive veel madalam kui eelmisel aastal samal perioodil, siis novembris ületas kaubavahetuse käive veidi juba 1938. aasta käivet, detsembris kasvas kaubavahetus järsult ning ületas 1938. aasta detsembri kaubavahetuse käivet 2,7 miljoni Eesti krooni võrra.⁸⁶ 1939. aasta septembris olid peamisteks kaubaartikliteks mida Nõukogude Liidust Eestisse veeti superfosfaat, sool ning petrooleum. Välja veeti kõige rohkem elusaid sigu ning pörsaid, mis moodustasid 92% kogu väljaveost Eestist Nõukogude Liitu sellel kuul.⁸⁷ Võrreldes septembriga kasvas sigade ja pörsaste väljavedu oktoobris 193% ning novembris 390,6%. Elusloomade väljavedu kasvas ka detsembris, kui väljaveoväärtus ületas septembri väljaveo väärtust 730%. 1939. aasta detsembris hakkas väljavedu Nõukogude Liitu suurenema peamiselt seetõttu, et sinna hakati vedama suurtes mahtudes paberitoorainet ning paberitööstussaaduseid.⁸⁸

⁸⁶ ERA.891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa, 19-19.

⁸⁷ Samas, 1-2.

⁸⁸ ERA.891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa.

Tabel 6. Sissevedu Nõukogude Liidust 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Nõukogude Liit
Jaanuar	148
Veebruar	161
Märts	225
Aprill	490
Mai	425
Juuni	260
Juuli	328
August	638
September	281
Oktoober	163
November	539
Detsember	1451
Kokku	5109

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Tabel 7. Väljavedu Nõukogude Liitu 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Nõukogude Liit
Jaanuar	562
Veebruar	512
Märts	485
Aprill	477
Mai	376
Juuni	70
Juuli	70
August	62
September	89
Oktoober	378
November	588
Detsember	2229
Kokku	5898

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Kui aasta esimese kaheksa kuu keskmine kaubanduskäive Eesti ning Nõukogude Liidu vahel oli 661 tuhat krooni, siis 1939. aasta detsembriks oli käive järsult kasvanud 3,7 miljoni kroonini, millest 1,5 miljonit moodustas import Nõukogude Liidust Eestisse ning 2,2 miljonit väljavedu Eestist idanaabrite poole.⁸⁹ Ka järgnevatel kuudel oli impordimaht Nõukogude Liidust oluliselt

⁸⁹ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

suurem kui varasematel aastatel, ületades eelneva aasta sama perioodi mitmekordselt.⁹⁰ Kui 1939. aasta sügisel kasvas paberitööstussaaduste vedu Nõukogude Liitu, kahanes selle kaubagrupi vedu Suurbritanniasse alates septembrist järsult, detsembriks oli selle kaubagrupi vedu Suurbritanniasse lakanud. Seega olid Eesti paberitööstussaadused leidnud Suurbritannia asemel turu Nõukogude Liidus. Paberitööstustoorainete väljavedu Eestist Suurbritanniasse, aga ka Ameerika Ühendriikidesse lõppes 1939. aasta septembris, Nõukogude Liitu hakati seda vedama alates 1939. aasta detsembrist.⁹¹

Eesti ning Saksamaa kaubavahetus tõusis 1939. aasta viimasel neljal kuul peamiselt Eesti kaupade väljaveo tõttu Saksamaale. Kui aasta esimesel kaheksal kuul oli Eestist Saksamaale veetud kuus keskmiselt 2,9 miljoni krooni väärtuses kaupsid, siis aasta viimasel neljal kuul oli selleks summaks 479 miljonit krooni. Ka import Saksamaalt oli aasta viimastel kuudel kasvanud.⁹²

Tabel 8. Sissevedu Saksamaalt 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Saksamaa
Jaanuar	2371
Veebruar	2079
Märts	3120
Aprill	2966
Mai	3854
Juuni	2724
Juuli	3007
August	3769
September	2506
Oktoober	4411
November	3903
Detsember	3698
Kokku	38408

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

⁹⁰ ERA.891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa, 19-19.

⁹¹ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁹² Samas.

Tabel 9. Väljavedu Saksamaalt 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Saksamaa
Jaauar	2030
Veebruar	2775
Märts	2968
Aprill	3134
Mai	3647
Juuni	2785
Juuli	3067
August	2587
September	5781
Oktoober	4228
November	3700
Detsember	5450
Kokku	42152

Allikas: Ülevaade väliskaubandusest 1939. a. ERA.1831.1.4530.

Kui oktoobris allkirjastatud Eesti-Saksamaa vahelises kaubanduslepingus oli välja toodud, et 1940. aastal peab kahe riigi vaheline kaubanduskäive olema kummaski suunas 60 miljoni Eesti krooni suurune ning et 1939. aasta ülejäänud aja kohta võetakse arvesse vastav osa sellest summast, tähendab see, et ideaalis oleks pidanud kaubanduskäive ühes kuus olema mõlemas suunas 5 miljoni Eesti krooni suurune – tegelikkuses jäi kahe riigi vahelise kaubavahetuse käive väiksemaks.⁹³ Samas näiteks 1939. aasta septembris veeti Eestist Saksamaale kaupa 5,8 miljoni krooni väärtuses – kui kaubavedu Saksamaale oleks samas tempos jätkunud, oleks aastane väljavedu 60 miljonit krooni lausa ületanud. 1939. aasta november oli esimene kuu, mil uus kaubandusleping jõustunud oli, kuid kaubavahetuse käive ei olnud võrreldes varasemate kuudega tõusnud. Detsembris oli väljavedu Saksamaale küll taaskord üle viie miljoni krooni suurune, 1940. aastal ei ulatunud kahe riigi vaheline kaubanduskäive ühelgi kuul kümne miljonini.

Kui 1939. aasta kevadel sõlmitud lepingu järgi pidi Eesti importima Rootsist 7 miljoni krooni eest kaupa, siis tegelikkuses imporditi terve aasta jooksul kokku 4,9 miljoni krooni väärtuses kaupa.⁹⁴ Import Rootsist hakkas järsult kahanema 1939. aasta septembris. 1939. aasta nelja viimase kuu jooksul vähenes Rootsist Eestisse veetud kaupade koguväärtuse keskmine 55,43% võrreldes aasta esimese kaheksa kuuga. Peamine kaubagrupp, mida Rootsist Eestisse oli veetud,

⁹³ Kolmas lisakokkulepe Kaubanduse- ja laevanduselepingule Eesti Vabariigi ja Saksa Riigi vahel ja Eesti-Saksa vastastikuse kaubavahetuse kokkuleppele. (1939). *Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega*. 28.11, lk 347-350.

⁹⁴ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

olid põllumajandusmasinad ja põllutööriistad. Selle kaubagrupi kuu keskmine sisseveoväärtus langes aasta viimasel neljal kuul võrreldes varasemaga 92,3%.⁹⁵ Et Rootsi riigis ei olnud sõja alguseks olemas strateegiliselt tähtsate toorainete- ja tarbekaupade varu, hakati alates 1939. aasta septembrist väljavedu piirama. Kaupadele, mis olid Rootsile sõjavarudena olulised, oli väljaveo litsentsi saamine raskendatud. Mitmed Rootsi ettevõtted pidasid targemaks ekspordist loobumist. Oli ka neid, kes olid nõus eksportima vaid mõne teise vajaliku kaubaartikli vastu.⁹⁶

Eestist Rootsi veetud kaupade koguväärtuse keskmine kasvas aasta viimasel neljal kuul võrreldes eelnevatega 140%. Kasvas nii toiduainete, toorainete kui ka valmisaaduste väljavedu. Kõige enam suurenes karjasaaduste ehk liha- ja piimasaaduste väljavedu, mis hakkas järsult kasvama alates 1939. aasta septembrist. Aasta viimasel neljal kuul oli Eestist Rootsi veetud loomakasvatussaaduste keskmine väärtus 723% suurem kui aasta esimesel kaheksal kuul keskmiselt. Samal perioodil oli lõppenud Eesti karjasaaduste väljavedu Suurbritanniasse. 1939. aasta esimesel kaheksal kuul oli neid Suurbritanniasse veetud igal kuul rohkem kui miljoni krooni väärtuses, septembris oli selleks summaks kõigest 355 krooni. Aasta viimasel kolmel kuul enam Eestist Ühendkuningriikidesse karjasaaduseid ei veetud.⁹⁷ Nii aitas Rootsi turg asendada Eesti loomakasvatussaaduste jaoks kadunud Suurbritannia turgu.

Samas ei möödunud ka Eesti kaupade vedu Rootsi alati rahulikult. 9. detsembril asus Tallinnast Stockholmi poole aurulaev „Estonia“, pardal 8178 kg lambaliha. Kaup tuli toimetada „Eesti Lihaekspordi“ ühingu esindajale Stockholmis, et ta selle Rootsi turul saaks maha müüa. Stockholmi aga liha ei jõudnud, kuna laev peeti Saksa riigivõimude poolt merel kinni. Aurulaev koos pardal olnud kaubaga toimetati Saksa sadamasse, lambaliha konfiskeeriti ning anti Saksa Loomade ning Loomsete Saaduste Agentuuri käsutusse. Kahjutasusid konfiskeeritud kauba eest püüdis Eesti Välisministeeriumi väliskaubanduseosakond tagasi saada veel mitmeid kuid hiljem. 1940. aasta juulis paluti Hamburgi Eesti konsulaadil tegeleda konfiskeeritud lambaliha eest kahjutasude sisse nõudmisega.⁹⁸

Soome ning Eesti Vabariigi vahelist kaubavahetust mõjutas alanud sõda juba septembris. Et Eesti kaubavahetus ühe oma kõige olulisema ekspordipartneri, Suurbritanniaga, oli sõja tõttu raskendatud, tõusis Soome tähtsus eksportturuna.⁹⁹ Kui aasta esimese kaheksa kuu jooksul oli

⁹⁵ Arvutusalus: ERA.891.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁹⁶ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 349.

⁹⁷ Arvutusalus: ERA.891.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

⁹⁸ ERA.1950.1.408. Kirjavahetus välisministeeriumiga väliskaubanduse ja kahjutasude asjus 1940.

⁹⁹ Pihlamägi, M. (2000). Eesti kaubad põhjanaaber Soome turul 1920. ja 1930. aastatel *Acta Historica Tallinnensia*, 4, lk 71-94.

Soome eksporditud kaupade koguväärtus keskmiselt 508 tuhat krooni, siis septembris oli ekspordi kogukäive Eestist Soome 834 tuhat krooni. Import Soomest tõusis septembris vähem, võrreldes aasta esimese kaheksa kuuga 29%. Kui Soome kaupade impordis enne Talvesõja algust suuri muutuseid ei toimunud, siis eksport kasvas märkimisväärselt. 1939. aasta oktoobris veeti Eestist Soome lausa 1,9 miljoni krooni väärtuses kaupa – väljaveetud kaupade koguväärtus oli 266% suurem kui aasta esimesel kaheksal kuul keskmiselt. Väljavedu novembris oli aga tagasihoidlikum, selle koguväärtus oli lähedal aasta esimese kaheksa kuu keskmisele.¹⁰⁰

Talvesõda pärssis Eesti ja Soome vahelist kaubavahetust märkimisväärselt. Eriti tugevalt sai kannatada eksport Soome, mida näiteks 1940. aasta jaanuaris ja märtsis ei toimunudki. Kokku langes 1939. aasta detsembris Eesti ning Soome vahelise kaubavahetuse käive võrreldes varasema 11 kuu kaubanduskäibe keskmisega 88,41%.¹⁰¹ 1939. aasta detsembri lõpus pidas Soome turgu kadunuks Tartu Alumiiniumvabrik. Samas oli aga vabriku esindajateni jõudnud info, et uues ümberasustamispiirkonnas Saksamaal on alumiiniumnõudest suur puudus. Nii hakati uurima oma võimalusi kaupade müügiks Soome asemel Saksa turul.¹⁰²

3.2 Eesti Vabariigi väliskaubandus 1940. aastal

1940. aasta talv oli külm ning jääolud raskendasid laevaliiklust. See raskendas kaubavahetust Suurbritannia, aga ka Saksamaa ning teiste meretaguste riikidega. Aktiivsem oli Eesti kaubavahetus Nõukogude Liiduga, kahe riigi vahelise kaubanduse käive oli märkimisväärselt tõusnud juba 1939. aasta detsembris.

¹⁰⁰Arvutusalus: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

¹⁰¹ Samas.

¹⁰² ERA.1790.1.547. Kirjavahetus Välisministeeriumiga ja Eesti saatkondadega kaubanduslepingute sõlmimise ja väliskaubanduse korraldamise küsimuses, pagineerimata.

Tabel 10. Sissevedu Nõukogude Liidust Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	524 404	280 770
Oktoober	379 312	163 303
November	356 832	538 759
Detsember	398 830	1 450 976
Aasta	1939	1940
Jaauar	148 382	1 408 078
Veebruar	161 462	873 977
Märts	225 464	1 497 864
Aprill	490 199	2 896 381
Mai	424 834	2 446 760

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, 19-19.

Tabel 11. Väljavedu Nõukogude Liitu Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	209 473	88 502
Oktoober	503 935	377 649
November	664 903	587 518
Detsember	609 815	2 228 948
Aasta	1939	1940
Jaauar	562 219	2 036 316
Veebruar	511 568	2 221 309
Märts	484 931	1 998 774
Aprill	476 665	2 121 942
Mai	375 807	1 980 309

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, 19-19.

Perioodil september 1939 kuni mai 1940 oli Eesti ja Nõukogude Liidu vaheline kaubanduskäive 240,86% suurem kui eelmisel aastal samal perioodil. Nii import kui ka eksport olid kasvanud üle 200%.¹⁰³

Peale seda kui Ameerika Ühendriikidesse enam tselluloosi ei veetud, oli väljavedu Eestist USAsse tagasihoidlik. Perioodil 01.01.1940 kuni 31.07.1940 moodustas kõigist imporditud kaupadest USA kaupade sissevedu 2,05%, samas kui eelneva aasta samal perioodil oli see moodustanud 9,3%. Kaupade väljaveost sel perioodil moodustasid Ameerika Ühendriikidesse veetud kaubad vaid 0,002%, samas kui eelmisel aastal samal perioodil olid need moodustanud

¹⁰³ Arvutusalus: ERA.891.1.1402. Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa, 19-19.

3,3%.¹⁰⁴ Kokku veeti Eestist Ameerika Ühendriikidesse 1940. aastal kaupasid vaid 13 tuhande krooni eest. Olulisemad kaubad mida sinna veeti olid presendid, kunstsarv (tegemist on plastmassi eelkäijaga), alumiiniumkaup ning taimed ja nende juured arstilikuks tarbeks. Kui 1939. aastal oli USAst Eestisse veetud 6,5 miljoni krooni väärtuses kaup, siis 1940. oli Ameerika Ühendriikidest Eestisse veetud kaupade summaks 3,3 miljonit krooni, sellest 69% veeti Eestisse aasta esimesel viiel kuul.¹⁰⁵ Nii oli kaubavahetus kahanenud mõlemat pidi, rohkem oli kahanenud aga eksport, sest Eesti tselluloosi veeti 1939. aasta detsembris ning 1940. aastal USA asemel Nõukogude Liitu.

1940. aasta esimesel veerandil veeti Rootsist Eestisse kaupasid 400 tuhande Eesti krooni väärtuses, samas kui 1939. aasta esimesel neljal kuul oli selleks summaks olnud 1,6 miljonit krooni. Suure languse taga mängis olulist rolli põllumajandusmasinate- ja riistade sisseveo vähenemine. 1939. aastal oli neid esimese nelja kuu jooksul Rootsist sisse veetud 300 tuhande krooni väärtuses, 1940. aasta esimesel veerandil vaid 28,6 tuhande krooni väärtuses (90,5% nende sisseveoväärtusest moodustasid koorelahutajad ja nende osad).¹⁰⁶

1940. aasta esimesel veerandil oli Eestist Rootsi veetud kaupade väljaveoväärtus võrreldes sama perioodiga eelneval aastal langenud 40%. Kui 1939. aasta lõpus oli Eestist Rootsi hakatud vedama rohkelt loomakasvatussaaduseid, siis 1940. aastal selle kaubagrupi väljavedu Rootsi kahanes. Kokku veeti 1940. esimesel veerandil Eestist Rootsisse 37 tuhande krooni väärtuses karjasaaduseid, peamiselt lambaliha.¹⁰⁷ Peamised kaubad, mida 1940. aasta esimesel veerandil Eestist Rootsi veeti olid lina, puuvillane lõng, ning puuvillane riie. Kokku moodustasid need kaubad 61,3% kõigist Eestist Rootsi veetud kaupadest sel perioodil.¹⁰⁸

1940. aasta 1. veebruarist kuni 12. märtsini toimusid Berliinis Eesti-Saksa läbirääkimised kaubandusküsimustes, mille tulemusena kirjutati alla neljandale kaubanduse- ja laevanduselepingu lisakokkuleppele Eesti ning Saksamaa vahel. Lepingus tehti mõningaid täpsustusi 1937. aastal sõlmitud lepingule.¹⁰⁹ Muu hulgas muudeti ka 7. oktoobril fikseeritud nimekirjasid, mis sisaldasid kaupasid millega Eesti ja Saksamaa üksteist varustama pidid. Mõlemad osapooled lubasid tagada uude nimekirja lisatud kaupade väljaveo fikseeritud

¹⁰⁴ Arvutusalus: ERA.1831.4523. Ülevaade väliskaubandusest 1936-1940. a.

¹⁰⁵ Arvutusalus: Väliskaubanduse 1940.a. aruanne riikide lõikes ERA.R-10.1.277.

¹⁰⁶ ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.; ERA.1831.1.4522. Andmeid väliskaubanduse 1939/1940. a.

¹⁰⁷ ERA.1831.1.4522. Andmeid väliskaubanduse 1939/1940. a.

¹⁰⁸ Arvutusalus: ERA.1831.1.4522. Andmeid väliskaubanduse 1939/1940. a.

¹⁰⁹ Neljas lisakokkulepe kaubanduse- ja laevanduselepingule Eesti Vabariigi ja Saksa Riigi vahel ja Eesti- Saksa vastastikuse kaubavahetuse kokkulepe (1940). *Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega*. 05.03, lk 17-18.

koguses, samas sai Saksamaa valitsus seoses sõjaolukorraga õiguse teha kaupade veol Eestisse erandeid. Eesti võis eksporti vähendada juhul, kui Saksamaa Eestit lubatud kogustes kaupadega varustada ei suuda.¹¹⁰ Sakslaste „Uus plaan“ kandis ikka veel vilja, kuna Saksa valitsus võis endale lepinguid sõlmides lubada rohkem kui Eesti valitsus.

Tabel 12. Sissevedu Saksamaalt Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	3 073 387	2 506 431
Oktoober	2 482 470	4 410 692
November	2 657 026	3 902 713
Detsember	2 136 928	3 697 906
Aasta	1939	1940
Jaanuar	2 371 232	3 971 385
Veebruar	2 078 855	883 200
Märts	3 120 246	1 020 933
Aprill	2 966 340	3 159 214
Mai	3 854 241	9 265 015

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, l 32-42.

Tabel 13. Väljavedu Saksamaale Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	3 911 348	5 161 463
Oktoober	3 258 888	4 227 659
November	3 823 833	3 684 322
Detsember	3 386 573	5 449 191
Aasta	1939	1940
Jaanuar	2 029 980	2 699 247
Veebruar	2 775 125	1 232 959
Märts	2 968 455	560 585
Aprill	3 133 552	4 364 804
Mai	3 647 336	8 673 524

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, l 32-42.

1940. aasta esimestel kuudel oli kaubavahetus Eesti ning Saksamaa vahel olnud rahulikum, sest külma talve tõttu oli mereliiklus raskendatud ja kaubavahetuse käive langes veebruaris märkimisväärselt. Sel perioodil kaupu rohkem teiste Balti riikide ning Nõukogude Liiduga.¹¹¹

¹¹⁰ ERA.1831.1.4570. Protokollid Eesti-Saksa majandusüksuste kohta, lk 3.

¹¹¹ Veebruari väliskaubandus. Jääraskused vähendasid käivet poole võrra. (1940). *Päevaleht*, 10. märts, lk 5.

1940. aastal Eestist Poola aladele enam kaupasid ei eksporditud. Sealsetelt aladelt Eestisse veeti aga ka 1940. aasta jooksul kahte kaubaartiklit: kivisütt ning kübarakupleid. Kivisütt imporditi 1940. aastal Poola aladelt Eestisse kokku 29 tuhande krooni väärtuses, kübarakupleid 740 krooni väärtuses.¹¹² Niisiis oli kaubavahetus okupeeritud Poolaga äärmiselt tagasihoidlik, kuid mitte olematu.

1940. aasta aprillis hakkas eksport Eestist Saksamaale jõudsalt tõusma, suurt osa ekspordi tõusus etendas muu hulgas karjasaaduste ekspordi kasv. Samuti tõusis erinevate toorainete eksport. Kasvas nii keemia-, tekstiil-, kui ka paberitööstustoorainete väljavedu.¹¹³ Nimelt oli 12. märtsil 1940 sõlmitud Eesti-Saksa neljandas lisakokkuleppes kokku lepitud, et kuna Saksamaal napib toorainet teatud kaupade valmistamiseks, peab Eesti Saksamaale viima nende kaupade valmistamiseks toorainet, nagu näiteks puuvillaseid kangaid nende viimistlemiseks, puuvillast lõnga masinarihmade valmistamiseks või toorkummi rattakummide ning teiste kummikaupade tootmiseks. Saksamaalt Eestisse veeti peamiselt töödeldud kaupasid nagu näiteks tekstiiltööstussaaduseid, töödeldud metalle, keemiatööstussaaduseid, aga ka transpordivahendeid ning erinevat metallkaupa. Tooraineid ning poolfabrikaate veeti Saksamaalt Eestisse umbkaudu 10 korda vähem kui valmissaaduseid, peamiseks tooraineteks mida Eestisse veeti olid keemiatööstuse toorained.¹¹⁴

Kui Eesti kaupade väljavedu Soome oli kahanenud juba detsembris, siis 1940. aasta jaanuaris Eestist Soome kaupa ei veetudki. Aasta esimese kolme kuu jooksul veeti Eestist Soome kaupa vaid veebruaris.

¹¹² ERA.R-10.1.286. Väliskaubanduse 1940. a. aruanne riikide lõikes, l 179.

¹¹³ ERA.891.1.1402. Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa, l 9-19.

¹¹⁴ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 266.

Tabel 14. Väljavedu Soome Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	581 315	833 665
Oktoober	375 446	1 859 223
November	545 383	562 804
Detsember	484 510	3 323
Aasta	1939	1940
Jaauar	349 538	0
Veebruar	477 576	458
Märts	528 053	0
Aprill	425 910	11 071
Mai	492 065	2 978 897

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, I 77-87.

Ka import Soomest Eestisse kahanes 1939. aasta detsembrist 1940. aasta märtsini pidevalt. Eriti madal oli impordiväärtus Soomest Eestisse aga vahetult peale Talvesõja lõppu – 1940. aasta aprillis. 1940. aasta mais oli import Soomest Eestisse taas kasvamas. Kui aprillis veeti Soomest Eestisse 632 Eesti krooni väärtuses kaupa, siis mai kuus juba 155 tuhande Eesti krooni väärtuses.¹¹⁵

Tabel 15. Sissevedu Soomest Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	512 921	420 135
Oktoober	457 581	248 004
November	437 778	324 414
Detsember	290 117	111 539
Aasta	1939	1940
Jaauar	222 593	36 627
Veebruar	260 994	17 728
Märts	365 475	2 403
Aprill	333 554	632
Mai	292 816	155 349

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, I 77-87.

Peale talvesõja lõppu, 1940. aasta aprillis toimusid Tallinnas Eesti ning Soome esindajate vahel läbirääkimised, kus lepitati kokku, et kaubavahetus kahe riigi vahel jätkub vanade lepingute alusel. Samas otsustati, et kaubavahetuse organisatoorses pooles viiakse läbi muutus ja üksteise

¹¹⁵ ERA.891.1.1402. Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa, I 77-87.

kaupade eest tasumine hakkab toimuma läbi Eesti Panga ning Soome Panga, st avatakse kliiringarved. Viimane leping Soomega enne Eesti okupeerimist oligi 1940. aasta 30. aprillil alla kirjutatud Eesti ja Soome vaheline maksete kokkulepe. Kokkulepe järgi pidi Eesti ning Soome vaheline kaubandus edaspidi käima kliiringu alusel. Kokkulepe jõustus 6. mail.¹¹⁶ 11. juulil tegi Johannes Varese valitsus president Pätsile esitise ütelda üles septembris 1937 sõlmitud protokoll Eesti-Soome kaubandus- ja laevanduslepingu juurde. Nähti ette, et protokoll muutuks kehtetuks alates 1. augustist 1940. Juba järgmine päev, 12. juulil kirjutas Päts alla vastavale otsusele. Soome Valitsusele volitati tehtud otsusest teavitama Eesti saadik Helsingis.¹¹⁷

Perioodil 01.01-31.07.1940 moodustas import Suurbritanniast kogu impordist Eestisse vaid 2,3% ning kogu eksport Eestist Suurbritanniasse 0,73%. Võrdluseks, 1939. samal perioodil moodustas import Suurbritanniast Eestisse 19,96% ning eksport Eestist saareriiki 37,83%. 1940. aasta juulis Suurbritanniasse kaupa ei eksporditud, import Suurbritanniast moodustas kogu impordist Eestisse vaid 0,51%.¹¹⁸ Peamised kaubad mida 1940. aastal Suurbritanniast Eestisse veeti, olid villane korrutatud lõng, soolatud heeringad, villane ning puuvillane riie. Eestist Suurbritanniasse veeti kaupa palju vähem, olulisemateks eksportkaupadeks sinna olid kastilauad, rebase karusnahad ning lina.¹¹⁹

Suurbritannia Eesti saadik W.H Gallienne teatas oma 1940. aasta 18. märtsi ettekandes Briti välisministeeriumile, et oli vestelnud Eesti Välisministeeriumi kaubandusosakonna juhataja Georg Meriga. Meri olevat rääkinud, et veebruaris- märtsis peetud Eesti ning Saksamaa vahelistel majanduslikel läbirääkimistel olevat Saksamaa esialgu üritanud eestlaseid sundida oma kaubavahetust Suurbritanniaga üldse lõpetama. Eestlased vastasid küll, et Eesti riigi neutraliteedi huvides nad seda lubada ei saa, kuid selles et sakslased lasevad Eestil Suurbritanniaga edaspidi vabalt kaubelda, kaheldi.¹²⁰

¹¹⁶ Pihlamägi, M. (2000). Eesti kaubad põhjanaaber Soome turul 1920. ja 1930. aastatel *Acta Historica Tallinnensia*, 4, lk 71-94.

¹¹⁷ ERA.989.1.398. 11.sept.1937. a. allakirjutatud Eesti ja Soome kaubandus- ja laevanduslepingu ülesütlemise kohta.

¹¹⁸ Arvutusalus: ERA.1831.1.4523. Ülevaade väliskaubandusest 1936-1940. a., l 17.

¹¹⁹ Arvutusalus: ERA.R-10.1.286. Väliskaubanduse 1940.a. aruanne riikide lõikes.

¹²⁰ Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik...*, lk 265.

Tabel 16. Sissevedu Suurbritanniast Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	1 984 731	514 215
Oktoober	1 496 193	409 874
November	1 898 997	413 951
Detsember	1 483 277	220 652
Aasta	1939	1940
Jaanuar	1 190 226	273 720
Veebruar	1 362 265	220 412
Märts	2 252 312	182 174
Aprill	1 662 411	21 641
Mai	1 986 844	299 053

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, 1 88-98.

Tabel 17. Väljavedu Suurbritanniasse Eesti kroonides perioodil september 1939 kuni mai 1940 ning samal perioodil aasta varem.

Aasta	1938	1939
September	2 791 272	587 136
Oktoober	3 200 425	199 957
November	2 455 044	212 300
Detsember	2 491 980	214 900
Aasta	1939	1940
Jaanuar	2 825 220	507 280
Veebruar	2 537 446	8 568
Märts	3 370 520	1 854
Aprill	2 707 645	0
Mai	4 891 934	0

Allikas: Andmed väliskaubanduse kohta riikide kaupa. ERA.891.1.1402, 1 88-98.

1940. aasta esimestel kuudel langes väljavedu Suurbritanniasse pidevalt, märtsis 1940 veeti Eestist sinna veel ainult 1854 krooni eest keemiatööstuse tooraineid ning aprilliks oli väljavedu saareriiki lakanud.¹²¹ Aprillis 1940 hoogustus ka meresõda Saksamaa ning tema vaenlaste vahel, kes laevadega Norrasse olid sõitmas. Alates 9. aprillist hakkasid sakslased aktiivselt ründama vaenlaste transpordi- ja varustuslaevasid, mis olid teel Norrasse. Saksa Sõjajõudude ülemjuhatusel oli perioodil 9.aprill kuni 6.mai hävitatud 23 vaenlase allveelaeva. Lisaks sellele uputati ka vaenlase kaubalaevasid ning vaenlastele juurde kaupa vedavaid erapooletuid kaubalaevu.¹²² Nii võib ühest küljest näida, et just Saksamaa soov alistada Norra

¹²¹ ERA.891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa.

¹²² Üks raskeristleja ja üks Poola hävitaja põhja. (1940). *Postimees*, 6. mai, lk 4.

võis olla üheks põhjuseks, miks eksport Eestist Suurbritanniasse täielikult lõppes. Samal ajal tasub aga tähele panna, et juba märtsis oli eksport sinna pea olematu ning Eestist saareriiki veeti vaid mõningal määral keemiatööstusaineid – märts oli olnud külm, jääolud merel rasked.

Aprillis ning mais, kuudel, mil lakkas väljavedu Eestist Suurbritanniasse, kasvas oluliselt väljavedu Eestist Saksamaale. Peamised kaubad mille vedu Suurbritanniasse lakkas ei ole aga sarnased nendega, mille väljavedu Saksamaale tõusis. 1940. aasta alguses oli Eestist Suurbritanniasse veetud peamiselt lina, kastilaudasid ning rebase karusnahkasid. Kuigi andmed täpsete kaupade kohta puuduvad on teada, et ei tekstiili-, puidutööstussaaduste ega ka loomset päritolu toodete vedu Saksamaale sel perioodil oluliselt ei kasvanud.¹²³ Niisiis ei olnud kaubaveo hoogustumine Saksamaale põhjuseks, miks 1940. aasta kevadel Eesti kaupade vedu Suurbritanniasse lõppes. Küll aga üritasid sakslased kontrolli enda kätte saada mereteedel, mille tõttu oli meritsi transport Suurbritanniasse keerukas.

¹²³ ERA.891.1.1402. Andmeid väliskaubanduse kohta riikide kaupa.

Kokkuvõte

Käesolevas töös keskenduti Eesti Vabariigi väliskaubanduse uurimisele alates Teise maailmasõja algusajast kuni Eesti okupeerimiseni 1940. aasta juunis. Perioodi paremaks analüüsimiseks on töö esimeses peatükis kirjeldatud Eesti väliskaubanduse olukorda 1930. aastatel. Teine peatükk sisaldab ülevaadet tähtsamatest poliitilistest sündmustest, mis Teise maailmasõja alguses Eesti ühiskonda, majandust ja väliskaubandust mõjutasid. Kolmandas peatükis oli tähelepanufookus Eesti väliskaubanduse olukorral 1939. aasta septembrist kuni 1940. aasta juunini ning toodi välja olulisemad muutused, mis seda perioodi iseloomustavad.

Kui varasemal perioodil mõjutas geograafiline asend Eesti väliskaubanduse struktuuri vähem, siis peale sõja algust mängis see suuremat rolli. Meritsi transport Läänemerel, aga ka teistes Euroopa vetes oli häiritud Suurbritannia ja Prantsusmaa ning teiselt poolt Saksamaa vahel peetud meresõja tõttu. Nii muutus kaubavahetus aktiivsemaks Eestile lähemal asuvate riikidega. Alates 1939. aasta sügisest kahanes sõjast tingitud tegurite tõttu kaubanduse käive ühe Eesti kõige olulisema kaubanduspartneri, Suurbritanniaga, samas hakkas 1939. aasta sügisel kasvama kaubavahetus naaberriikide Läti ning Soomega, oluliselt kasvas ka import Rootsi.

Kui sõja ajal eksport Suurbritanniasse vähenes, siis eksporditud kaupade koguväärtus peale sõda langema ei hakanud. Lisaks sellele, et jätkus aktiivne kaubavahetus Saksamaaga ning et rohkem hakati kaupsid vedama Soome, Rootsi ja Läti, sai 1939. aasta lõpus väga oluliseks Eesti kaupade tarbijaks ka Nõukogude Liit.

Eesti kaupadele turu leidmiseks sõja ajal üldjoontes raskusi ei tekkinud, küll aga vähenes Eestisse imporditud kaupade koguväärtus. Võrreldes varasemaga kahanes sissevedu enim Suurbritanniast, Rootsist, Poolast ning Prantsusmaalt, kusjuures põhjused selleks olid erinevad. Et Suurbritannia ning Prantsusmaa olid Saksamaa vaenlased, ei olnud nende riikide laevadel ohutu oma kaupu Läänemerel vedada. Poola oli sõtta kistud ning kiiresti okupeeritud, mistõttu on kaubavahetuse kahanemine Poolaga mõistetav. Rootsist kahanes import, kuna sõja alguse tõttu oli riigis raskendatud strateegiliselt tähtsate kaupade välja müümine. Import Eestisse kahanes peale Teise maailmasõja algust pea kõikidest olulisematest partnerriikidest, samas uusi suuremaid Eestisse importijaid sõja esimestel kuudel ei tekkinud. Nii oli keskmise imporditud kaupade koguväärtus aasta viimase nelja kuu jooksul 24% madalam võrreldes 1939. aasta esimese kaheksa kuuga.

Järgmised märkimisväärsed muutused toimusid alates 1939. aasta detsembrist, mil Talvesõja tõttu kahanes kaubavahetus Soomega silmatorkavalt. Võrreldes varasema 11 kuuga langes 1939. aasta detsembris Eesti ning Soome vahelise kaubavahetuse käive 88,4%. 1939. detsembris lõppes ka tselluloosi vedamine Ameerika Ühendriikidesse ning edaspidi veeti Eestist USAsse kaupasid vaid tagasihoidlike summade eest. Samal kuul kasvas järsult kaubavahetuse käive Nõukogude Liiduga, kuhu hakati vedama nii tselluloosi, kui ka paberitööstussaaduseid. 1940. aasta viie esimese kuu jooksul oli Eesti kaubanduskäive Nõukogude Liiduga 404% suurem kui eelneval aastal samal perioodil.

1940. aasta külma talve ning raskete jääolude tõttu oli veebruaris-märtsis kaubavahetus Saksamaaga tagasihoidlikum, kokkuvõttes olid aga Saksamaa ning Nõukogude Liit sel aastal Eesti kaupade suurimad tarbijad. Külma talve ajal kahanenud kaubavahetus Saksamaaga hakkas kevadel hoogsalt kasvama, samuti taastusid peale Talvesõja lõppu kaubandussuhted Soomega.

Kokkuvõttes moodustasid 1940. aastal Eesti väliskaubanduse käibest 78,5% kaubavahetus Nõukogude Liidu ning Saksamaaga. Võrreldes eelneva aastaga olid kaubavahetuse käive kasvanud mõlema riigiga, eriti aga Nõukogude Liiduga, sest Saksamaa oli juba enne olnud üks olulisematest Eesti väliskaubanduspartneritest. Mitmeid kaupu, mida varasemalt suurtes kogustes Suurbritanniasse või teistesse riikidesse veeti, hakati nüüd vedama Saksamaale või Nõukogude Liitu. Kui näiteks Eesti või suurim tarbija oli läbi 1930. aastate olnud Suurbritannia, siis 1940. aastal sinna enam võid ei veetud, peamiseks Eesti või ostjaks oli saanud Nõukogude Liit. Kuuse- ja männilaudadest palke ning planke hakati Suurbritannia asemel vedama Saksamaale.

Et väliskaubandus on lai teema, võib välja tuua mitmeid olulisi aspekte, mida käesolevas töös analüüsitud pole. Töös on enim keskendutud kaubavahetusele olulisemate kaubanduspartneritega. Samas vääriks pikemat käsitlemist ka kaubavahetus meile lähedal asuvate Läti ning Leeduga, samuti Prantsusmaaga, kellega kaubavahetus peale Teise maailmasõja algust silmatorkavalt langes. Lähemat uurimist vajaks ka sõja mõju väliskaubandusele mikrotasandil – näiteks Eesti tootmisettevõtete pilgu läbi.

Summary

Foreign trade of Estonia during Second World War 1939-1940

The aim of this thesis is to examine foreign trade of the Republic of Estonia since the beginning of the the Second World War until the Soviet occupation of Estonia in June 1940. Several authors have examined Estonian foreign trade during interwar period. However, the period after the beginning of the Second World War has not received enough attention.

Foreign trade of pre-war Estonia has not been researched very thoroughly, only exception being Maie Pihlagmägi, who has described Estonian foreign trade during the period 1918-1940 both in a book and in several articles. Other authors have described the situation of Estonian foreign trade after the outbreak of the war briefly while describing foreign trade of the interwar period.

This thesis concentrates on Estonian foreign trade after the beginning of the Second World War and brings out major changes that took place after the outbreak of the war. In order to examine the period in a more meaningful way, general situation of the Estonian trade relations during the 1930s and major political changes after September 1939 are also discussed. For that purpose, the thesis is divided into three chapters.

The first chapter describes foreign trade of Estonia in the 1930s in general. At that time, most of the imported goods came to Estonia from two industrialized countries - Germany and the United Kingdom, whereas Estonia itself was more an agricultural country. Besides agricultural products also raw materials and prefabricated products made up a substantial share of the Estonian export structure. Trade relations with neighboring countries of Latvia, Lithuania and Finland were not that active because the structure of production was similar in these countries. The trade with Soviet Union was limited mainly because of political factors.

The second chapter includes overview of the major political events that influenced Estonian society, economics and foreign trade after the outbreak of the war. Besides the Soviet-Estonian Mutual Assistance Treaty, also a new trade agreement with the Soviet Union was signed in September 1939. In the beginning of October 1939, a new trade agreement was also signed with Germany. The aim of both of these treaties was to increase the turnover of the trade significantly. Another factor that influenced the Estonian foreign trade significantly was the war at sea. After France and United Kingdom announced that they are in war with Germany, the war began on the sea as well. Its purpose was to narrow the import of substantial goods to Germany. In return

Germany acted the same way with its enemies. As a result, attacking cargo ships became common during the war time. The Germans also wanted to take the control over the Danish Straits in order to block portage to Great Britain. This is why the turnover of the trade between Estonia and the United Kingdom diminished significantly after the outbreak of the war. However, the Estonian exports to the United Kingdom did not end before April 1940.

The third chapter focuses on the Estonian foreign trade from September 1939 until June 1940 and brings out the most substantial changes, that are characteristic to the examined period. After the outbreak of the war, in general there were no significant problems with finding market for Estonian goods. Although export to the United Kingdom decreased, Estonia started to export more goods to the countries that were closer, for example to Latvia, Finland, Sweden, and Germany. While the turnover of Estonian export did not decrease after the outbreak of the war, import to Estonia diminished significantly. Already in September 1939, the whole import to Estonia decreased by 24% in comparison to the monthly average import during the first eight months of the year. Whereas new markets for Estonian goods were found immediately, it was not that easy to find enough new suppliers.

In comparison to the first eight months of the year, the largest decreases were in the import from the United Kingdom, Sweden, France and Poland. The reasons were different – as the United Kingdom and France were enemies of Germany, it was not safe to sail their ships to the Baltic Sea. Poland had been occupied, which is why the decrease in the trade with Polish enterprises is understandable. The import from Sweden decreased, because after the outbreak of the war, it was burdensome to get export license to strategically important supplies there.

Another significant changes took place in December 1939, when the turnover with Finland decreased because of the Winter War. In comparison to the average of previous eleven months, the turnover of the trade with Finland decreased by 88,4% in December. At the same month cellulose export to the United States ended. Afterwards, Estonian export to the United States was insignificant. At the same month, the turnover of the trade with the Soviet Union increased significantly, mainly because significant amounts of cellulose and paper industry products were exported from Estonia to the Soviet Union. In the first five first months of 1940, the turnover of the trade between Estonia and the Soviet Union increased by 404% in comparison with the same period of the previous year.

Trade with Germany and the Soviet union made up 78,5% of the total turnover of the Estonian foreign trade in 1940. In comparison to previous year, the tunrover of the trade had increased

with both of these countries, more significantly with the Soviet Union, as Germany had been one of the most important trade partners also in previous years. In 1940, many goods that were previously exported mainly to the United Kingdom or other countries, were now exported to the Soviet Union or Germany. For example, when the biggest consumer of Estonian butter throughout the 1930s had been Great Britain, the product was not imported there in 1940 any more. At that year, Soviet Union was the main consumer of Estonian butter. The export of spruce and pine logs and sawn timber shifted from the United Kingdom to Germany.

In conclusion – while in earlier times the geographic location had less impact on Estonian foreign trade structure, then with the start of the war it became a crucial factor, as transport on the Baltic sea as well as elsewhere in European waters was disrupted by the war at sea between the United Kingdom and France one hand and Germany on the other. This is the reason why the United Kingdom lost its role as the most important trade partner of Estonia. At the same time turnover of the trade with Germany and even more with the Soviet Union increased significantly in comparison to the previous periods.

Kasutatud kirjandus ja allikad

Kirjandus

- Ant, J. (1999). *Eesti 1939-1941. Rahvast, valitsemisest, saatusest*. Tallinn: Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse trükikoda.
- Karma, O. (1999). *Eesti Vabariigi majanduspoliitika: kaks aastakümnet 1919-1939*. Tallinn: Umara.
- Kirotar, E. (1955). Eesti välisministeeriumis. R. Maasing, E. Blumfeldt, H. Kauri, V. Pekomäe (toim) *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas II*. (lk 77-92). Stockholm: Kirjastus EMP Stockholm.
- Kivimäe, S. (2000). *Umsiedlung 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Klesment M. (2000). Eesti väliskaubanduspoliitikast kahe maailmasõja vahelisel perioodil (Eesti- Saksa kaubandussuhete baasil). *Ajalooline Ajakiri* 1, 81-88.
- Klesment, M. (2007). Okupeeritud Eesti. J. Valge, M. Klesment (toim) *Eesti rahvastiku majandustegevuse näitarve XX sajandil*. (lk 18-41). Tallinn: Rebellis.
- Kubi, E. (2010). *Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vaheline vastastikuse abistamise leping ning sellest lähtuvad hilisemad kokkulepped*. KVÜÕA Toimetised, 13, 176-196.
- Kubi, E. (2017). *Talvesõda ja Nõukogude baasiväed Eestis*. Sõjateadlane, 5, 223-242.
- Kõll, A. M., Valge, J. (1998). *Economic Nationalism and Industrial Growth. State and Industry in Estonia 1934 – 1939*. Stockholms universitet: Almqvist Wiksell International.
- Maasing, R. Jt (1954). *Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas. 1 köide, Eesti nagu ta oli*. Stockholm: EMP.
- Pihlamägi, M. (2004). *Väikeriik maailmaturul: Eesti väliskaubandus 1918-1940*. Tallinn: Argo.
- Pihlamägi, M. (2002). Eesti ja Läti majanduslik koostöö aastatel 1920-1940. *Acta Historica Tallinnensia*, 6, lk 84-106.
- Pihlamägi, M. (2000). Eesti kaubad põhjanaaber Soome turul 1920. ja 1930. aastatel *Acta Historica Tallinnensia*, 4, lk 71-94.
- Pihlamägi, M. (1999). Eesti kaubandussuhted Suurbritanniaga aastal 1918-1940. *Acta Historica Tallinnensia*, 3, 88-108.

Tomson, E. (1999). *Eesti majandusajalugu 20. sajandil*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
Vahtre jt (2005). *Eesti ajalugu VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*. Tartu: Ilmamaa.

Allikad

Arhiivimaterjalid

Eesti Rahvusarhiiv:

ERA.891. Kaubandus-Tööstuskoda ja allasutused (1925-1940).

ERA.989. Presidendi Kantselei (1938-1940).

ERA.1790. Eesti Pank (1919-1940).

ERA.1831. Riigi Statistika Keskbüroo (1921-1940).

ERA.1950. Ühing Eesti Lihaeksport (1923-1944).

ERA.R-10 Eesti Vabariigi Riiklik Statistikaamet (1940-1993).

Publitseeritud allikad

Riigi Statistika Keskbüroo. (1923-1939). Eesti majandus. Väliskaubandus. Tallinn: Riigi Trükikoda.

Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega 1939.

Riigi Teataja. Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega 1940.

ENSV Teataja 1940.

Päevaleht:

2.09.1939 Eesti jääb valjult erapooletuks.

10.03.1940 Veebruari väliskaubandus. Jääraskused vähendasid käivet poole võrra.

Postimees:

8.09.1939 Lääneriikide majanduslik surve Saksale.

26.10.1939 Blokaad Suurbritannia vastu.

28.03.1940 Soome taasülesehitus.

6.05.1940 Üks raskeristleja ja üks Poola hävitaja põhja.

Majandusteated. Weekly Bulletin of the Institute of Economic Research:

9.01.1940 Põllumajanduse areng ja tulemusi 1939. aastal.

31.01.1940 Soome majandus sõjaajal.

Lisad

Lisa 1. Sissevedu Eestisse tuhandetes Eesti kroonides 1939. aastal (tabel).

Lisa 2. Väljavedu Eestisse tuhandetes Eesti kroonides 1939. aastal (tabel).

Lisa 3. Sissevedu Eestisse tuhandetes Eesti kroonides 1940. aastal (tabel).

Lisa 4. Väljavedu Eestist tuhandetes Eesti kroonides 1940. aastal (tabel).

Lisa 5. Sissevedu Eesti peamiste kaubanduspartnerite juurest kuude kaupa 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides (tabel).

Lisa 6. Väljavedu peamiste kaubanduspartnerite juurde kuude kaupa 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides (tabel).

Lisa 1. Sissevedu 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

Riik	Sissevedu	Osakaal kogu sisseveost
Kokku	101351	100,0%
Saksamaa	38409	37,9%
Suurbritannia	16525	16,3%
Ameerika Ühendriigid	7792	7,7%
NSVL	5110	5,0%
Rootsi	4912	4,8%
Suurbritannia meretagused alad	3779	3,7%
Soome	3706	3,7%
Prantsusmaa	2972	2,9%
Holland	2595	2,6%
Egiptus	2539	2,5%
Taani	1779	1,8%
Muud riigid	1753	1,7%
Belgia-Luksemburg	1348	1,3%
Hollandi asumaad	1347	1,3%
Poola ja Danzig	1320	1,3%
Itaalia	1133	1,1%
Šveits	958	0,9%
Läti	805	0,8%
Argentiina	746	0,7%
Norra	500	0,5%
Türgi	389	0,4%
Kreeka	380	0,4%
Bulgaaria	277	0,3%
Leedu	150	0,1%
Ungari	70	0,1%
Prantsusmaa meretagused alad	57	0,1%

Allikas: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Lisa 2. Väljavedu 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

Riik	Väljavedu	Osakaal kogu sisseveost
Kokku	118217	100,0%
Saksa	42147	35,7%
Suurbritannia meretagused alad	30746	26,0%
Rootsi	8266	7,0%
Soome	7325	6,2%
Ameerika Ühendriigid	6575	5,6%
NSVL	5896	5,0%
Holland	3765	3,2%
Taani	2077	1,8%
Prantsusmaa	1892	1,6%
Norra	1211	1,0%
Muud riigid	1201	1,0%
Läti	973	0,8%
Poola ja Danzig	969	0,8%
Belgia-Luksemburg	805	0,7%
Itaalia	790	0,7%
Suurbritannia meretagused alad	765	0,6%
Leedu	658	0,6%
Šveits	631	0,5%
Türgi	513	0,4%
Argentiina	198	0,2%
Bulgaaria	195	0,2%
Portugal	157	0,1%
Hollandi asumaad	139	0,1%
Hispaania	132	0,1%
Egiptus	121	0,1%
Prantsusmaa meretagused alad	70	0,1%

Allikad: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Lisa 3. Sissevedu 1940. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

Riik	Sissevedu	Osakaal kogu sisseveos
Kokku	115 736	100%
NSVL	47 459	41,1%
Saksamaa	40 689	35,1%
Ameerika Ühendriigid	3327	2,9%
Läti (NSV)	3173	2,7%
Rootsi	2991	2,6%
Itaalia	2156	1,9%
Kuuba	1822	1,6%
Šveits	1808	1,6%
Suurbritannia	1489	1,3%
Taani	1368	1,2%
Soome	1233	1%
Holland	1053	0,9%
Belgia, Luksemburg	956	0,8%
Hollandi asumaad	822	0,7%
Muud riigid	752	0,6%
Suurbritannia meretagused alad	747	0,6%
Leedu (NSV)	732	0,6%
Egiptus	667	0,6%
Böömi- ja Määrimaa Riigiprotektoriaat	430	0,4%
Argentiina	417	0,4%
Bulgaaria	375	0,3%
Norra	318	0,3%
Türgi	250	0,2%
Prantsusmaa	219	0,2%
Lõunaslaavia (Jugoslaavia)	201	0,2%
Brasiilia	192	0,2%

Allikas: ERA.R-10.1.276. Tabelid väliskaubanduse 1940. a. aastaraamatu koostamiseks.

Lisa 4. Väljavedu Eestist 1940. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

Riik	Väljavedu	Osakaal kogu sisseveos
Kokku	134 375	100%
NSVL	66 898	49,8%
Saksamaa	41 560	31%
Rootsi	4441	3,3%
Soome	4364	3,3%
Leedu (NSV)	3947	2,9%
Läti (NSV)	3765	2,8%
Taani	2001	1,5%
Šveits	1816	1,4%
Itaalia	1689	1,3%
Türgi	1274	1%
Holland	929	0,7%
Suurbritannia meretagused alad	518	0,4%
Norra	342	0,3%
Ungari	187	0,1%
Böömi- ja Määrimaa Protektoriaat	176	0,1%
Belgia ja Luksemburg	173	0,1%
Portugal	53	0%
Argentiina	46	0%
Muud riigid	44	0%
Briti asumaad	44	0%
Hispaania asumaad	34	0%
Santo Domingo	25	0%
Lõunaslaavia (Jugoslaavia)	20	0%
Ameerika Ühendriigid	13	0%
Brasiilia	10	0%
Prantsusmaa	1	0%

Allikas: ERA.R-10.1.276. Tabelid väliskaubanduse 1940. a. aastaraamatu koostamiseks.

Lisa 5. Sissevedu peamiste kaubanduspartnerite juurest kuude kaupa 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Suurbritannia	Saksamaa	NSVL	Rootsi	Soome	USA	Leedu	Läti
Jaanuar	1190	2371	148	315	223	452	5	32
Veebruar	1362	2079	161	315	261	643	3	25
Märts	2252	3120	225	531	365	813	4	67
Aprill	1662	2966	490	475	334	640	20	96
Mai	1987	3854	425	775	293	1010	5	83
Juuni	1653	2724	260	616	373	676	0,7	43
Juuli	2227	3007	328	422	358	901	37	54
August	2632	3769	638	565	396	769	1	51
September	514	2506	281	287	420	876	17	127
Oktoober	410	4411	163	205	248	272	5	42
November	414	3903	539	147	324	336	3	156
Detsember	221	3698	1451	255	112	404	49	29
Kokku	16524	38408	5109	4908	3707	7792	149,7	805

Allikas: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Lisa 6. Väljavedu peamiste kaubanduspartnerite juurde kuude kaupa 1939. aastal tuhandetes Eesti kroonides.

	Suurbritannia	Saksamaa	NSVL	Rootsi	Soome	USA	Leedu	Läti
Jaanuar	2825	2030	562	607	350	119	34	69
Veebruar	2537	2775	512	355	467	295	49	4
Märts	3371	2968	485	449	528	171	50	80
Aprill	2707	3134	477	413	426	948	33	34
Mai	4892	3647	376	491	492	192	59	55
Juuni	4380	2785	70	510	595	374	60	114
Juuli	4715	3067	70	339	750	120	83	142
August	4103	2587	62	586	460	339	40	105
September	589	5781	89	861	834	1965	16	56
Oktoober	200	4228	378	706	1859	1227	58	125
November	212	3700	588	1620	563	826	86	70
Detsember	215	5450	2229	1330	3	1	93	118
Kokku	30746	42152	5898	8267	7327	6577	661	972

Allikas: ERA.1831.1.4530. Ülevaade väliskaubandusest 1939. a.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari Koldits

Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eesti Vabariigi väliskaubandus Teise maailmasõja ajal 1939-1940“

mille juhendaja on Jaak Valge

1. reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega iskuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mari Koldits

26.05.2019